

OFI

Magyar nyelv munkafüzet

11

ÚJGENERÁCIÓS
TANKÖNYV

Magyar nyelv

Munkafüzet

11.

Engedélyszám: TKV/70-10/2018. (2018. 02. 08. – 2023. 08. 31.)

A tankönyv megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 3. sz. melléklet, 3.2.01: Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára és a 6. sz. melléklet, 6.2.01: Kerettanterv a szakközépiskolák 9–12. évfolyama számára, 14. sz. melléklet: Kerettanterv a szakgimnáziumok 9–12. évfolyama számára megnevezésű megnevezésű tantervek előírásainak. A tankönyv megfelel a NAT 2012 előírásainak: 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet (NAT 2012, magyar nyelv és irodalom műveltségi terület).

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők: dr. Fényes-Bók Szilvia, Nagy Károly

Tananyagfejlesztő: dr. Forró Orsolya, dr. Hegedűs Attila, dr. Pelczer Katalin

Alkotószerkesztő: Téglásy Katalin

Vezetőszerkesztő: dr. Baranyai Katalin

Tudományos szakmai szakértő: dr. Balázs Géza

Pedagógiai szakértő: Csécs Barnabás

Fedélterv: Diószegi Tamás és Slezák Ilona, Korda Ágnes tervei alapján

Látványterv és tipográfiai terv: Slezák Ilona

Fotók: © Thinkstock, 123RF, iStock, © Fortepan / Magyar Bálint

Illusztrációk, szakábrák: Tényi Katalin, Téglásy György

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak a korábban készült tankönyvek szerzőinek. Az általuk megteremtett módszertani kultúra ösztönzést és példát adott e tankönyv készítőinek is. Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják.

Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel és javaslataikkal hozzájárultak e tankönyv végső változatának kialakításához.

© Eszterházy Károly Egyetem, 2017

ISBN 978-963-436-136-7

Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Tel.: (+36-1) 460-1873 • Fax: (+36-1) 460-1822

Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

A kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor

Raktári szám: FI-501011102/1

Műszakiiroda-vezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Szalay Ildikó, Marcsek Ildikó

Grafikai szerkesztő: Róth Ágnes, Slezák Ilona

Nyomdai előkészítés: Vidosa László, Széll Ildikó

Terjedelem: 9,27 (A/5) ív

Tömeg: 200 gramm

1. kiadás, 2018

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-001. számú, A Nemzeti alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti Köznevelési Portál fejlesztése című projektje keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Nyomta és kötötte:

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Tartalom

I. Ember és nyelv

1. Nyelv – ember – kommunikáció	4
2. Nyelv és gondolkodás	7
3. Nyelvtípusok	8
4. Nyelvi identitás	10
5. Jelnyelvek	12

II. Beszédhelyzetek

6. Nyelv és cselekvés	14
7. Mindennapi beszédhelyzetek – nyelvi agresszió	17
8. Együtműködés a kommunikációban	18

III. Média, nyilvánosság, retorika

9. Kommunikáció és média	20
10. A médiafogyasztás mint kommunikációs helyzet	22
11. Manipulációs szándékok a médiában	24
12. Reklámok a médiában	26
13. Kommunikációs zavarok	28
14. A szóközi beszéd	30
15. A beszéd megszerkesztése, a beszéd részei	34
16. Az érv mibenléte, felépítése, logikája	36
17. A cáfolat típusai	38
18. A vita	40
19. A hatásos előadásmód eszközei	42
20. A hatásos hangzó beszéd eszközzrendszere	44
21. A szóközi beszéd és a testnyelv	46
Szöveggyűjtemény	48

1.

I. Ember és nyelv Nyelv – ember – kommunikáció

1.

Melyik az igaz állítás? Jelöld a szöveg alapján!

„Konrad Lorenz nagyon élvezetesen ír az állatok »beszélgetéséről« a *Salamon király gyűrűje* című könyvében, de ha figyelmesen olvassuk könyvét, kiderül, hogy ez a beszélgetés csak elemeiben hasonlít a mi megszokott társalgásainkhoz.

Az állatok között is előfordul, hogy találkozáskor üdvözlik egymást; legközelebbi rokonaink, a csimpánzok találkozáskor kezét ráznak, és cuppogós puszikat váltanak, [...] Ugyancsak gyakori a szándék és a belső állapot jelzése. »Dühös vagyok«, »éhes vagyok«, »menj innen«, »gyere ide, szeress egy kicsit« pl. a lehetséges üzenet.

Előfordul, hogy a kommunikáció a külső világról szól, az állatok jelezhetnek külső veszélyt, hasznosítható táplálékforrást. De mindennel együtt a lehetséges üzenetek száma nagyon kevés, még a legfejlettebb majmok sem képesek 20-25 üzenetnél többet váltani.

És ami talán a legfontosabb, az üzeneteket nem tanulják, a jelzések veleszületett tulajdonságok alapján jelennek meg, vagyis az állati kommunikáció világa genetikai alapokon nyugszik, és teljesen zárt. [...]

Amikor egy állat valamilyen jelzést ad, akkor valamit csinál is... éspedig éppen azt a dolgot, amelyről a jelzést küldi, mert az állati jelzés állapotot jelez. Az emberi szó elválhat a tettől. Megbeszélhetjük, elképzélhetjük, hogy mit kellene csinálni, kiválaszthatjuk a legjobb változatot, előre felkészülhetünk akcióink esetleges következményeire. Tervet készíthetünk, szerepeket alakíthatunk, feladatokat oszthatunk ki.”

(Csányi Vilmos: Állati kommunikáció – emberi nyelv. In: *A Villám fényében antológia '95–97*. Szerk.: Makara György. Hét Matador Kft., Budapest, 1997. 178–180.)

1. Csányi Vilmos munkájának címe:

- Salamon király gyűrűje
 A Villám fényében
 Állati kommunikáció – emberi nyelv

2. Konrad Lorenz így mutatta be az állatok viselkedését:

- társalgásban
 könyvben
 beszélgetésben

3. 20-25 üzenetet képesek a (legfejlettebb) majmok váltani:

- legfejlettebb
 legalább
 pontosan

4. Az emberi szó elválhat a tettől. Ez azt jelenti, hogy:

- mindig elválik a tettől
 van olyan eset, amikor elválik a tettől
 soha nem válik el a tettől

2.

a) Hogyan tagolhatók a következő emberi jelzések? Megoldásaidat jelöld rajtuk!

Fault! A játékos kipontozódott.

Hó!

Egy, két, há és... tartsd a ritmust!

b) Milyen kommunikációs helyzetben hangozhatnak el? Írd le őket röviden!

Az emberi jelzés	A kommunikációs helyzet, amelyben elhangozhat
Fault! A játékos kipontozódott.	
Hó!	
Egy, két, há és... tartsd a ritmust!	

3.

Mutasd be a kép segítségével a nonverbális kommunikáció főbb jellemzőit!

4.

Az igekötők eredetileg irányt jeleztek, később az irány mellé sorakozott a befejezettséget és célt jelölő szerep is. Ma egyre inkább jelentéssűrítő szerepben tűnnek fel, és így a nyelvi rendszert a komplexitás kifejezőképességének irányába tolják el. Értelmezd a következő igekötős igéket!

lenyúl: _____

megvezet: _____

bekeményít: _____

bepánikol: _____

rákattan: _____

kifocizza (az ablakot): _____

5.

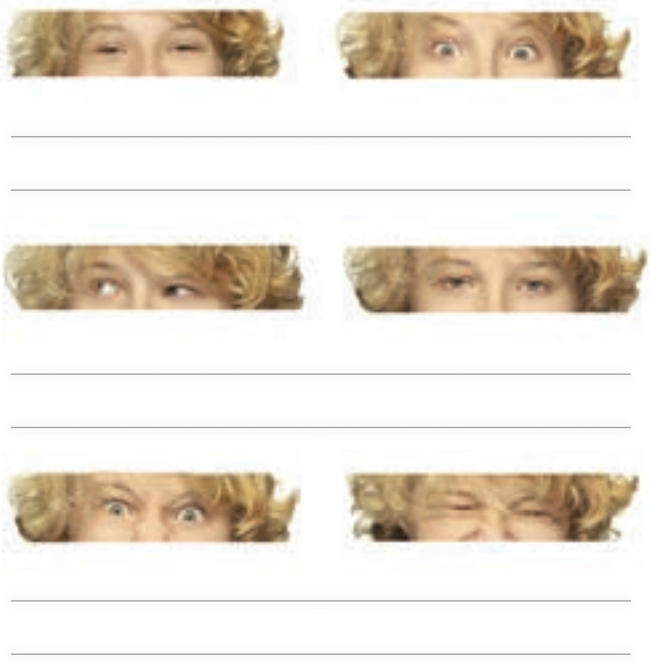
A következő beszédrészlet egy norvég és egy orosz hajóskapitány egyezkedésének részlete, akik halat akarnak lisztre cserélni. Közvetítésre az angol nyelvet használták. Válaszodat példákkal is támaszd alá!

- „– Mit mond? Engem nem ért.
- Drága, orosz – vizslát.
- Semmi. Négy fél.
- Ad négy, semmi jó.
- Nem, testvér. Hogy nekem elad olcsó? Nagy drága liszt Oroszországon ez év.
- Te nem igaz mond.
- Igen. Nagy igaz, engem nem hazudik, drága liszt.
- Ha te vesz – kérem négy pud (kb. 16 kg). Ha te nem vesz, akkor vizslát.
- Nem, semmi testvér, kérem dob fedélzetre.”

(Forrás: Dereck Bickerton: *Nyelv és evolúció.* Gondolat, Budapest, 2004. 31.)

6.

Beszélgetés közben figyeljük beszélgetőpartnereink tekintetét is. Bár nehéz feladat, bizonyos esetekben pusztán a másik ember szeméből is képesek vagyunk megítélni, mit érez, milyen hangulatban van. Neked sikerül?

A nyelv, mivel használják, folyamatosan változik: kisebb-nagyobb mértékben átalakul generációról generációra. Ezért nem értik olykor a szülők a kamaszokat, és viszont, a kamaszok a szülőket. Ezért változhat meg hozzáállásunk régebbi korok szövegeihez, mivel a bennük levő kifejezések elavulhatnak (ez nem jelenti azt, hogy maguk a szövegek értéküket vesztenék). A költők nyelvi játékaikban ezt a helyzetet is észreveszik, s a nemzedékek nyelvhasználatbeli különbségeit is beleszővik a vers mondandójába.

a) Olvasd el *A merengőhöz* két változatát! Miben egyezik és miben különbözik a romantika irodalmi nyelve és a modern rapesített változat (téma, hangulat, üzenet, szavak, nyelvi klisék, verselés, rímek)?

A merengőhöz

Laurának

Hová merült el szép szemed világa?
Mi az, mit kétes távolban keres?
Talán a múlt idők setét virága,
Min a csalódás könnye rengedez?
Tán a jövőnek holdas fátyolában
Ijesztő képek réme jár feléd,
S nem bízhatol sorsodnak jóslatában,
Mert egyszer azt csalúton kereséd?
Nézd a világot: annyi milliója,
S köztük valódi boldog oly kevés.
Ábrándozás az élet megrontója,
Mely, kancsalúl, festett egekbe néz.
Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özőn,
A telhetetlen elmerülhet benne,
S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.
Kinek virág kell, nem hord rózsaberket;
A látni vágyó napba nem tekint;
Kéjt vesz, ki sok kéjt szórakozva kerget:
Csak a szerénynek nem hoz vágya kint.
Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt,
Ki életszomját el nem égeté,
Kit góg, mohó vágy s fény el nem varázsolt,
Földön honát csak olyan lelheté.
Ne nézz, ne nézz hát vágyaid távolába:

Egész világ nem a mi birtokunk;
Amennyit a szív felfoghat magába,
Sajátunknak csak annyit mondhatunk.
Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek,
Mégférhetetlen oly kicsin tanyán;
Hullámin holt fény s ködvarak lebegnek,
Zajától felrémül a szívmagány.
Ha van mihez bízhatnod a jelenben,
Ha van mit érezz, gondolj és szeress,
Maradj az élvel kínáló közelben,
S tán szebb, de csalfább távolt ne keress,
A birhatót ne add el álompénzen,
Melyet kezvedbe hasztalan szorítsz:
Várt üdvöd kincse bánat ára lészen,
Ha kart hizelgő ábrándokra nyitsz.
Hozd, oh hozd vissza szép szemed világát;
Úgy térjen az meg, mint elszállt madár,
Mely visszajő, ha meglelé zöld ágát,
Egész erdő viránya csalja bár.
Maradj közöttünk ifju szemekkel,
Barátod arcán hozd fel a derűt:
Ha napja lettél, szép delét ne vedd el,
Ne adj helyette bánatot, könyűt.

(Vörösmarty Mihály)

Vörösmarty-rap

A merengőhöz zanza

Figy, minek agyalsz, minek álmodozol,
minek kutatod a jövőt vagy a régit?
A csalódás, az már nincs sehol,
és a félelemből is elég itt!
Tudd meg, cica, itt senki se boldog,
hát te sem járhatsz mindig a fellegekben,
kérek, te se vetíts, ne mozizz magadban,
hidd el, kicsi, hogy más sem él szebben!
Mi az, mi embert boldoggá tehet?
A stex, vagy a szex, vagy a koksz?
Meresztheted, hogy celeb lehess,
de ha nincs szív benned, hát szívni fogsz.
Ne nézz a napba, ha látni akarsz,
a vágyaid tüzén ne égj el,
nézz körül itt benn, és ne akarj mindent:
elégedj meg szépen a kevéssel!
Fogd, ami megvan, és ne akarj többet,
mert becsap a vágy, nekem elhiheted,
nézz rám, kicsike, és ne keseríts el,
engem vidítson az a szép szemed.

(Szabó T. Anna)

b) Tudnál hasonlót írni Csokonai *A reményhez* című verséből? Próbáld meg! Ügyelj a rímekre!

Nyelv és gondolkodás

2.

1.

a) Keresd ki a szótárból az *öböl* és a *part* szó angol megfelelőit! Mi a különbség a magyar és az angol szó (szavak) között? Mi lehet az oka?

öböl: _____

part: _____

b) Keresd ki a magyar *társaság* és *társadalom* szavak angol és német megfelelőjét a szótárból! Mi a különbség a magyar és az idegen szó (szavak) között? Mi lehet az oka?

társaság: _____

társadalom: _____

2.

Milyen szemléleti különbséget tükröz a magyar *pénzt keres* kifejezés német és angol megfelelője?

3.

A nyelv és gondolkodás kapcsolatának változatosságára világítanak rá a különböző népek számfogalmainak vizsgálatai is. A pirahák például az egy-kettő-sok számrendszert használják. Gyűjts példákat a különböző számnyelvek eltérésére!

4.

Milyen a hopi indiánok időszemlélete? Nézz utána! Gyűjts példákat rá Oravecz Imre: *Hopik könyve* című művéből (online elérhető a Digitális Irodalmi Akadémia oldalán [www.pim.hu/hu/dia])!

A hopi indiánok időszemléletének jellegzetességei

Példák Oravecz Imre *Hopik könyve* című kötetéből

5.

Beszélgétek meg ezt az állítást! Igaznak tartjátok? Hol árnyalnátok, módosítanátok esetleg?

A társadalmi tagozódást, a társadalomban meglévő különbségeket a tiszteletadás különböző formái jelzik, befolyásolva a gondolkodást is. Ehhez ad adalékot a következő idézet: „... visszagondolva a 60-as, 70-es évekre, úgy tűnik, akkor sokkal szebben beszéltek egymással az emberek, nagyobb tiszteletet tanúsítottak egymás iránt. Nevelő hatása is volt ennek, ugyanis ha egy fiatal nem is használta ezeket a kifejezéseket, s magában meg is mosolyogta, a beszéd mögötti értékrenddel naponta szembesülhetett. A mai ifjúság már egy teljesen liberálisabb világban nő fel, amelyben alig érzékeli a társadalmi hierarchiát. Persze ez attól még létezik, de csak akkor szembesül vele, amikor falba ütközik.”

(Gellénné Körözi Eszter: A békésiek nyelvi illetanából.

In: *Nyelvi illem – nagyszüleink kiskorában*. Szerk.: Balázs Géza – Grétsy László. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest, 2001. 69.

3.

Nyelvtípusok

1.

a) Figyeld meg a következő szópárokat! Ezek úgynevezett hamis barátok; olyan szópárok, amelyek hasonló hangalakúak, azonban részben vagy teljesen eltérő jelentésűek az egyes nyelvekben. Mik az alábbi idegen nyelvű szavak magyar megfelelői?

novella

novel

sanzon

chanson

smucig

schmuzig

autista

autista

magazin

магазин

cold

caldo

b) Adjátok meg a következő angol szavak magyar jelentését! Írjátok mindegyikkel egy-egy mondatot!

pathetic: _____

transparent: _____

actual: _____

hymn: _____

block: _____

2.

A nyelvek leggyakoribb igéi általában rendhagyóak; nem úgy toldalékoljuk őket, mint az igék többségét. A leggyakoribb igéknek általában több alakváltozatuk van, ezek tehát flektáló szerkesztésmódúak.

a) Gyűjtsétek össze az alábbi magyar igék mindegyik alakváltozatát!

van: _____

jön: _____

megy: _____

eszik: _____

tesz: _____

visz: _____

b) Van-e *vanni*? Írjátok olyan két megszólalásból álló párbeszédet, amelyben a *lenni* helyett a *vanni* alak fordul elő!

3.

Fogalmazz meg öt állítást a nyelvtipológiáról!

4.

Miben térnek el a következő névmási alakok a köznyelvi alakoktól? Mi köze van mindennek az agglutinációhoz?

a) aztat eztetet ötet

b) engemet tégedet

c) mink tik

d) enyimé tiedé mienké

e) enyéme tiédek

5.

Nemcsak az izoláló nyelvekben, hanem a magyarban is vannak olyan esetek, amelyekben nem toldalékokkal, hanem a szavak sorrendjének felcserélésével fejezünk ki jelentéskülönbséget. Keress a megadottakhoz hasonló példákat!

a kicsi fiú aranyos – az aranyos kicsi fiú

Terit felkértem tanúnak. – Terit kértem fel tanúnak.

Terit nem szeretem. – Nem Terit szeretem.

6.

Az a jelző áll a jelzett szóhoz a legközelebb, amely a legszorosabban tartozik össze vele. Több jelző esetén az elöl álló jelző vonatkozhat az utána következő egész jelzős szerkezetre is. Így a *barátságos böhöm nagy lila ufó* például nem lehet **lila böhöm nagy barátságos ufó* vagy **böhöm nagy lila barátságos ufó*.

a) Állítsátok megfelelő sorrendbe a következő jelzőket! Segíthet, ha párokba állítjátok a jelzőket, és minden variációban megfigyelitek a sorrendet!

apró aranyos sárga szőrös kukac

csúnya kerti műanyag nagy osztrák törpe

b) Találjatok ki két hasonló szerkezetet legalább négy-négy jelzővel!

c) Fordítsátok le ezeket a szerkezeteket az általatok tanult nyelvekre! Írjátok le őket a füzetetekbe! Figyeljétek meg, hogy mennyire tér el a jelzők sorrendje a fordításaitokban!

4.

Nyelvi identitás

1.

A Trianonban szétszabdalt magyarságot a nyelv és a kultúra azonossága köti össze.

„Ahogy a gyerekeknek a mese, úgy a nemzeti közösségnek a maga mitológiája ad egyfajta érzelmi összetartozás élményt, s ugyanakkor egyezményes jelrendszert is.” (Gerő András)

A nemzeti ideológia nyelvi vetülete lehet az a törekvés, hogy a magyar nyelv eredetét sokan nem a finnugor, hanem a török–szittya rokonság keretében vélik megtalálni. Ezek az emberek összekeverik a **nyelvrokonságot** a népek közötti **kulturális kapcsolatokkal** és az **embertani rokonsággal**.

Keressétek meg a lexikonban a három fogalom hátterét, magyarázatát, vitassátok meg a különbséget!

Fogalom	Meghatározás
nyelvrokonság	
kulturális kapcsolat	
embertani rokonság	

2.

A nyelvi identitás a legtöbb ember számára otthonosságot jelent. Azt az érzést, amely hosszabb külföldi tartózkodás után elfogja, amikor Magyarországra érve újra magyar szót hall. Az önkifejezés korlátozás nélküli teljességét, a lehetőséget, hogy bármit a legszínesebben elmondjunk. Hogyan találkozta ezzel az élménnyel? Mesélj róla!

3.

„A nyelvi identitás jelenti azt is, hogy az, akihez szólunk, teljes mértékben megérthet bennünket, és viszont. A nyelvi identitás bizalmat jelent: ahogy a természet az emberi vendéget »barátként figyeli.«” (Baudelaire)

Az utazók gyakran mesélik, hogy milyen különleges élmény, ha külföldön tartózkodva egyszer csak magyar szót hallanak. Te zavarba jönnél vagy örülnél neki?

4.

Egy moldvai magyar nyelvű gyermekújságban az ott magyarul tanuló gyerekek írásai olvashatók. Keresd ki a következő írásból a számodra ismeretlen szavakat, járj utána a jelentésüknek. A feladat megoldásához használd az *Új magyar tájszótárt!*

„Csík faluban a búcsú Mária Magdolna napján van, ő őrizi a falut. A templomunk is neki van szentelve. A faluban van két szobor is. A napján néne Teréz virágokat viszen neki, és imádkozik a faluért, hogy legyen egészség és békeesség mindenkinek. A rokonok és a édesanyám már szombaton készíttetik az ételt, geluskát, borcsot és sütnék kozonákat. Csinálnak visinátát, hogy legyen mit inni. Búcsú előtt, mi cinkák, kitakarítjuk a templomot, és új kendezőket teszünk fel. A napján van akik kosztüm nácionáléba mennek e misére. Vasárnap a nagy misén más papbácsik is vannak a templomban. Ez a mise erőst szíp, én nagyon szeretem. Mikor kitelik a mise menünk haza a rokonokkal és eszünk. Ilyenkor van vásár is a templomnál, ahol ruhákat, játékokat és fagyit lehet venni.”

(Búcsú napja Csík faluban. In: *Csengettyű*, 1 [2013], 1. 3.)

5.

Az 1990-es években egy, a déli palóc területen élő idős parasztasszony, arra a kérdésre, hogy palóc-e, a következőt válaszolta: „*Itt lăkok Măgyărorszăg kőzepibe, huy vőnăk én pălőc?*” Találd meg az éles ellentétet a nyelvi megformálás és a nyelvjárási identitás hiánya között!

6.

Olvassátok el a következő idézetet, majd vitassátok meg, miért nevezheti a nyelvész az idegen elemek átvételét „hasznosnak”!

„Akármennyire is hihetetlennek tűnik, a magyar nyelv fennmaradása szempontjából nem igazán lényeges az, hogy a mindennapi beszélt nyelvben mennyi – a felvidéki magyarság esetében – a szlovák eredetű kölcsönszó vagy akár nyelvtani szerkezet. Nyelvilleg ugyanis az idegen elemekkel telített nyelvváltozat semmivel sem rosszabb, mint az, amelyben kevesebb a kontaktusjelenség. Ez a laikus emberek számára könnyen botránys kijelentés a szociolingvisztikában közhely. Az idegen nyelv szóképzleti elemeinek és hangtani, alaktani, mondattani stb. jelenségeinek átvétele nemhogy nem jelent veszélyt a beszélők számára, hanem ellenkezőleg: rendkívül hasznos folyamat.”

(A szlovákiai magyarok kétnyelvűségének tanulságai. Beszélgetés Lanstyák Istvánnal régiónk sajátos nyelvi jelenségéről. Forrás: <http://hhrf.org/netpansip/ungparty/docu/interju/lanstyak.php>)

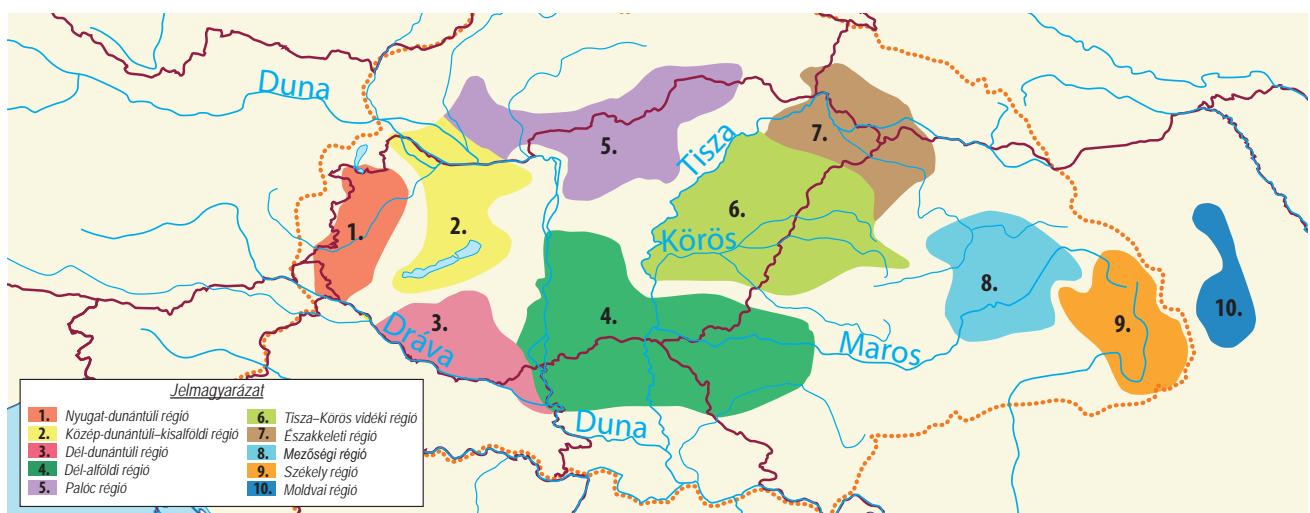
5.

a) Emlékszel még a tíz magyar nyelvjárási régióra? A mai magyar köznyelvtől a csángó nyelvjárási régió áll legtávolabb. Az erős román nyelvi és kulturális hatás miatt ez a leginkább veszélyeztetett nyelvjárásunk. Olvasd el a következő, csángók magyar oktatásáról szóló szöveget!

„...a moldvai magyar nyelvű falvakban ma sincs magyar nyelvű értelmiség. Hajdan [...] ezek a közösségek rendelkeztek megfelelő vezetőkkel a deákok (kántorok), a pap személyében, és nem függtek a külvilágtól, a pénztől. [...] A külvilágtól nem függvén, a magyar nyelv, a magyar kultúra is jobban megmaradt. A legtöbb településen semmilyen oktatás nem volt a XX. századig, ezt követően pedig létrehozták a román tannyelvű iskolákat. [...] Nem termelődött ki a modern kor beköszöntéig egy saját, magyar nyelvű értelmiségi rétegük, a modernitás, a fejlődés a román nyelvhez kötődött. Ez ma is így van. Régióink, elavultnak érzik mindazt, ami »csángós« (mert általában nem érzik a nyelvüket »tisza magyarnak« ...). [...] mi soha senkit se köteleztünk – hogy is tehetjük volna? –, hogy magyarórára járassa gyerekét. És mégis 1600 diákunk van pillanatnyilag. Ez számomra azt súgja, [...] hogy a szülőkből is van egy sokszor kimondatlan öntudat, egy olyan rejtett igen, amelyet sokszor talán még maguk előtt sem vállalnak fel szívesen.”

(Sántha Attila: „A gyerekek szeretete tartotta bennem a lelket” – beszélgetés Hegyeli Attilával, a Csángó Oktatási Program vezetőjével. In: *Tíz év Moldvában*. Szerk.: Kosztándi Tímea Ildikó. Zelegor Kiadó, Kézdivásárhely, 2010. 19–20.)

b) Hogyan jellemzi az ambivalencia a moldvai csángó emberek nyelvi identitását? Elsőként nézzétek meg az *ambivalencia* szó jelentését az *Idegen szavak szótárában*, valamint az *Értelmező kéziszótárban*!

5.

Jelnyelvek

1.

Írjatok tíz kérdést, amelyet feltennétek egy siket embernek mint interjúalanyoknak! Milyen címmel jelentetnétek meg az interjút?

Az interjú címe	
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

2.

Milyen különböző jelentéseket fejezhetünk ki a képeken látható gesztusokkal?

3.

A jelnyelvek az időt nem önálló jelekkel, hanem a beszélőt körülvevő ún. jelelési tér felosztásával jelenítik meg; a különböző időben történeteket a tér különböző pontjain jelelik. Tér és idő azonban nemcsak a jelnyelvben, hanem az emberi gondolkodásban is összefügg.

a) Keressetek olyan névutókat, szerkezeteket, amelyekkel térre és időre egyaránt utalhatunk! Pl. *magasságában – az első emelet magasságában, öt óra magasságában.*

b) Mit gondoltok: a térről visszük át ezeket a jelentéseket az időre, vagy fordítva? Miért?

6.

II. Beszédhelyzetek Nyelv és cselekvés

1.

a) Olvasd el a verset, és válaszd ki, milyen beszédaktusokra ismersz!

Juhász Gyula: Szavak

Szavak, csodálatos szavak,
Békítenek, lázítanak.
Eldöntenek egy életet.
Fölgárnak, mint a kísértetek.
Szárnyalnak, mint a gondolat.
Görnyedve hordnak gondokat.
Világokat jelentenek.
Meggaltál, ha már nincsenek.
Dalolnak és dadognak ők.
Gügyögnek, mint a szeretők.
Ölnek és feltámasztanak.
Szavak, csodálatos szavak.

b) A szöveg alapján írd a füzetedbe konkrét beszédhelyzetekben elhangzó párbeszédet és lehetséges megoldásait!

Például: „békítenek”

– Anya, ne haragudj, máskor...; – Elnézést kérek, tanárnő, legközelebb...; – Figyelj, haver...

c) Gyűjts olyan helyzeteket, amelyben a szavak „eldöntenek egy életet”!

2.

Határozd meg a táblázatban szereplő beszédaktusok hiányzó elemeit!

BESZÉDAKTUS		
Lokúció	Illokúció	Perlokúció
Le kellene vinni a szemetet.	felszólítás	a szemetes kiürítése a kukába
Ön felvételt nyert egyetemünkre.	ígéret	öröm
Sajnálom, hogy nem értem ide időben!	figyelmeztetés	ijedtség
Tényleg nem mondott mást.	köszönetnyilvánítás	
Tényleg nem mondott mást?	utasítás	távozás

3.

a) Vizsgáld meg az alábbi eskük nyelvi megformálását, elemezd a kiemelt mondatokban szereplő mondatrészeket! Összegezd a táblázatban megadott szempontok szerint, mit figyeltél meg!

Ez a hely s ez az vár légyen dicsőségünk,
 Avagy madár gyomra mi koporsóhelyünk.
 Mindenképpen emberek s vitézek legyünk,
 Ugy marad meg örökkén az mi szép hirünk.

Fejem fennáltáig lések én veletek,
 Esküszem seregek élő Istenének!
 Kívánom, hogy ti is így cselekedjetek,
 Éles szablyát kézben tartván esküdjetek.

(Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem* V. 34., 35.)

Esküszöm, szép Lilla! hidd el,
 Hogy miolta kellemiddel
 Megkötöztél engemet,
 Már azólta semmi szűznek,
 Semmi nyílnak, semmi tűznek
 Nem nyitom meg szívemet.

Esküszöm; s e szent hitemnek,
 Melyet adtam édesemnek,
 Pontjait meg nem csalom.
 Kérlek is reménykedéssel,
 Hogy viszonti esküvéssel
 Kösd le szíved, angyalom!

Esküszöm hősín kezedre,
 Rózsaszádra, tűzszedre,
 Hogy te léssz csak kedvesem.
 Esküszöm, hogy míg csak élek,
 Más szerelmet nem cserélek;
 Vagy Lilim, vagy – senki sem.

(Csokonai Vitéz Mihály: *Az esküvés*)

Talpra magyar, hí a haza!
 Itt az idő, most vagy soha!
 Rabok legyünk, vagy szabadok?
 Ez a kérdés, válaszatok! –
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk!

(Petőfi Sándor: *Nemzeti dal*, részlet)

Ki	kinek	mire	esküszik?

b) Fogalmazd meg, milyen választ várnak, milyen hatást kívánnak elérni a szövegek!

4.

Képzeld el a következő helyzetet! Úgy érzed, hogy az egyik barátod rossz döntést hozott. El kell mondanod neki, hogy nem értesz vele egyet. Próbáld meg minél konstruktívabban, nem sértő módon tudatni vele véleményedet úgy, hogy elfogadja az érveidet!

5.

Találj ki a képek alapján egy-egy beszédaktust, majd nevezd meg az alkotóelemeit!

Megnyilatkozás: _____

Lokúció → _____

Illokúció → _____

Perlokúció → _____

Megnyilatkozás: _____

Lokúció → _____

Illokúció → _____

Perlokúció → _____

Megnyilatkozás: _____

Lokúció → _____

Illokúció → _____

Perlokúció → _____

6.

Hogyan formálhatod meg rejtett beszédszándékodat a következő szituációkban?

a) Vacsora. Szereplők: apa, anya, testvér és te. A testvéred nemrég kapott egy új farmert. Szeretnéd elérni, hogy neked is vegyenek. Találj rejtett érveket!

b) Osztálykirándulás. Szereplők: osztályfőnök, osztálytársak és te. Szeretnéd, ha az új osztálytárssal, aki szerinted nagyon okos és rendes, a többiek is megbarátkoznának. Eddig elutasítóan viselkedtek vele szemben, mert nincsenek menő holmijai. Van valami jó ötleted?

c) Buli. Szereplők: három legjobb barátnőd/barátod és te. Észreveszed, hogy neked már el kellene indulnod, hogy a megígért időre hazaérj. A többiek azonban maradni akarnak. Te nem szeretnéd őket otthagyni. Hogyan beszélnéd meg telefonon ezt a helyzetet a szüleiddel?

Mindennapi beszédhelyzetek – nyelvi agresszió

7.

1.

Gyűjts a képek alapján köszönési és megszólítási formákat! Foglald táblázatba aszerint, mennyire választékos, mennyire bizalmas vagy éppen durva!

Kép	Bizalmas	Választékos	Durva

2.

Alkoss párbeszédet! Oldd meg a következő beszédhelyzeteket udvariasan és eredményesen!

a) Vásároltál a boltban, és a pénztáros 500 forinttal kevesebbet adott vissza.

b) Édesanyád megharagudott rád, mert eltitkoltad, hogy rossz jegyeket kaptál az iskolában.

c) A legjobb barátodról/barátnődről kiderült, hogy amit elmeséltél neki, mindenkivel megosztotta.

3.

Az egyik karrierépítéssel foglalkozó internetes portál (www.profession.hu) cikke nyolc tanácsot ad a verbális támadás elhárítására. Írd a példák után a javasolt stratégia számjelét!

- Hagyd figyelmen kívül a megjegyzést, és csak testbeszéddel reagálj!
- Válts témát minden indoklás nélkül!
- Adj rövid, két szótagos választ!
- Mondj valami szokatlant, ami értelmetlen és közheyes!
- Kérdezz vissza!

Ezt hogy érti?

Hűha!

Lassú víz aranyat lel.

Tényleg, hogy vannak a gyerekek?

(bölcs mosoly, szó nélkül)

8.

Együttműködés
a kommunikációban

1.

Milyen maximák sérülnek a következő szövegekben? Milyen nyelvileg ki nem fejtett jelentéseket feltételezhetünk?

- a) – És akkor... rám kiabált, és... nem tudom, leütött...
Nem emlékszem! Kérem, segítsen!
– Természetesen, csak nyugodjon meg, kérem!
- b) Tisztelt Tanárnő!
Gyermekem családi okok miatt hiányzott. Kérem, igazolja a hiányzást.
Tisztelettel: Minta Béláné
- c) – Valóban elkövetett valamit a fiú?
– Sajnálom, köt az ügyvédi titoktartás.
- d) – Te mit tudsz Józsiáról?
– Na, tudnék mesélni...
- e) – Ki törte el a vázát?
– ... A mit? Ja, képzeld, anya, ma megdicsért a tanító néni! Én írtam a legjobb fogalmazást!

2.

Olvasd el a részletet G. Szabó Judit regényéből!
Mi az udvariassági elvek szerepe?

„Az Áginak azért jó, mert mindenkivel bír ilyen hülyéket beszélni. Veled is, naná! Ilyeneket:

– És akkor kérdezte az Alajos, hogy kicsoda volt velem az a csinos kislány. És akkor mondtam neki, hogy az nem kislány, hanem az anyukám!

Mire te vigyorogsz kenetesen:

– Nahát – nahát!

És vicceskedve csóválod a fejedet.

Azt a bitang okosat! Amivel mindig egyből megkajolod az Ági hülye szövegeit!

Mert nem hallod, amikor mindenkinek ugyanezeket mondja! Tanárnőknek is, naná.

– De csinosnak tetszik lenni! Így nagyon jól áll a Magdi néninek a haja! Én nem is hittem volna, hogy a Hilda néninek már ilyen nagy kisia van! Én azt hittem, hogy a Hilda néni még nincsen is tizennyolc éves!

Frankó, nekem is ilyen baromságokat kellene mondanom. Akkor engem is szeretnének. Mint az Ágit!

Megpróbáltam én is a Krisztának jókat mondani. Hogy velem legyen barátnő, ne az Ágival!

Úgyhogy mondtam neki:

– Majd gyere velem úszni. Mert marhára lötytyedt vagy. Frankó, ez volt az igazság!”

(G. Szabó Judit: *A macskát visszafelé simogatják*, részlet, 1974)

3.

Alkossatok párokat! Találjatok ki párbeszédet a következő szituációk megoldására! Játsszátok el őket a többieknek! Beszéljétek meg, melyik pár figyelt leginkább az udvariassági elvek betartására!

- a) Barátnőd szerencsére egészséges, de mindig panaszkodik. Most éppen a torka fáj.
- b) A boltban a pénztárosnő ötszáz forinttal kevesebbet adott vissza.
- c) Az étteremben a pincér hidegen hozta ki az ételt.
- d) A vonaton a kalauz hamisnak találja a diákigazolványod.
- e) Az osztályfőnök igazságtalanul gyanúsít azzal, hogy lógtál az egyik óráról.

4.

Alkossatok csoportokat! Döntsétek el, melyik a tíz legfontosabb udvariassági szabály! Milyen beszédhelyzetekben tudjátok őket alkalmazni? Beszéljétek meg, melyik csoport mire jutott! Végül állítsátok össze az osztály udvariassági szabályainak tíz pontját!

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____

5.

a) Milyen nyelvi megoldásokon alapszik a szöveg abszurd humora? Milyen ismeretekre van szükségünk a jelentés megteremtéséhez?

„MŰSORVEZETŐ

Jó, akkor másképpen fogalmazok. Gyerekkorában melyik könyv tetszett magának a legjobban?

BOBORJÁN

Balról a második.

MŰSORVEZETŐ

Aha. És mi volt a címe?

BOBORJÁN

Lajos utca 42.

MŰSORVEZETŐ

Lajos utca 42.? Ez volt a könyv címe?

BOBORJÁN

Persze. Ugyanott lakott, ahol én, csak a polcon.

MŰSORVEZETŐ

Jaj, Boborján, nem a maga címét kérdeztem, hanem a könyv címét.

BOBORJÁN

Már mondtam: Lajos utca 42., felső polc.

MŰSORVEZETŐ

Na jó. Hagyjuk ezt, ugorjunk inkább egyet, és beszéljünk arról, hogy...

BOBORJÁN

Hó-rukk!

(Ugrik egy nagyot)

MŰSORVEZETŐ

Mit csinál, Boborján, hova megy?

BOBORJÁN

Ugortam egyet, ahogy megbeszéltük. Maga miért nem ugorik, ha megígérte?

MŰSORVEZETŐ

Mit ígértem?

BOBORJÁN

Hát nem maga javasolta az előbb, hogy ugorjunk egyet? Én már ugortam, most maga jön.

MŰSORVEZETŐ

Ja, azt nem szó szerint értettem, hanem átvitt értelemben. Hogy gondolatban ugorjunk.

BOBORJÁN

Annak meg mi értelme van, hogy gondolatban ugrálni? Az mire jó? Tessék: most gondolatban lenyomok ötven fekvőtámaszt, vagy körbefutom a Margitszigetet. Akkor mi van? Ettől nem leszek erősebb.”

(Részlet Dolák-Saly Róbert *A világ legolvasottabb embere* című jelenetéből. Dolák-Saly Róbert – Szászi Móni: *Boborján*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004. 92–93.)

b) Gyűjts olyan vicceket, mémeket, amelyek nyelvi humorra épülnek! Meséld el őket családnak, barátainak! Melyik vicced lett a legnépszerűbb?

c) Rendezetek nyelvi viccíró versenyt! Gyűjtsetek közösen tíz szólást vagy közmondást! Mindenki válasszon egyet, és írjon egy olyan viccet, amelyben a nyelvi humor forrása az általa választott szólás, közmondás! Mindenki mondja el az osztálynak a viccét! A legjobbat díjazzatok!

6.

Ezen az 1900-ban készült képen a fotósnak nem sikerült magára felhívnia a figyelmet. Adj instrukciót a fényképész nevében! Utasításaidban használj minél több deixist!

7.

Alkossatok négy-öt fős csoportokat! Találjatok ki egy-egy olyan beszédhelyzetet, amelyben elhangzik a következő mondat: *Most elviszed őt innen!* Írjátok meg ennek a beszédhelyzetnek a párbeszédét úgy, hogy szerepeljen benne ez a mondat, majd adjátok elő a többieknek! A nézők feladata lesz kitalálni, hogy a deixisek mire utalnak a társalgásban!

9.

III. Média, nyilvánosság, retorika

Kommunikáció és média

1.

A sajtóban megjelenő különféle írások fontos elemei a képek. A sajtótörténet egyik legkülönlegesebb fotóriportere Robert Capa (1913–1954, ejtsd: kápá) volt. Olvasd el a következő, róla szóló szöveget, majd válaszolj a kérdésekre!

Robert Capa – D-Day

A szövetséges haderők 1944. június 6-án Normandiában, Bayeux (ejtsd: bájő) közelében több mint ötezer hajóval és mintegy tízezer repülő támogatásával, 300 000 katonával partraszállással nyitották meg az európai második frontot. A D-napon a St. Lauerent-sur-Mer (ejtsd: szan loran szür mer) fürdőhely mellett, a Colleville-sur-Merig (ejtsd: kolvij szür mer) tartó partszakaszon (melyet az amerikaiak Omaha Beachnek emlegettek), az első partra szálló egységgel ment a Magyarországon született Robert Capa is, az egyetemes fotóművészet egyik ikonikus alakja. Katonai elemzők szerint az első hullámban támadó csapatok vesztesége majdnem elérte a kilencven százalékot. Ez lehetett a pokol kapuja, a világ legborzalmasabb tengerpartja. Capa is sokkot kapott, mégis elkészített egy fotósorozatot a *LIFE* magazin számára, amit aztán sajnos egy laboráns Londonban szinte használhatatlanra hívott. Mégis a megmaradt közel egy tucatnyi kép Capa életművének talán legfontosabb darbjai közé emelkedett.

Capa erről az eseményről így ír a *Slightly out of focus* (*Kissé elmosódva*) című könyvében:

„Tudom, hogy a haditudósító több alkoholt, több lányt, több pénzt és nagyobb szabadságot kap, mint a katoná. A véres játék minden stádiumában maga választja meg a helyét, és gyáva lehet anélkül, hogy ezért kivégeznék. Önmaga gondoskodik gyötrelmeiről. A haditudósítónak saját kezében a tétje: az élete. Felteheti erre a lóra is, meg arra is, és akár az utolsó pillanatban is meggondolhatja magát. Én játékos vagyok. Úgy döntöttem, hogy az első hullámban, az E-hadtesttel megyek.”

Capa megteremtett egy új fotóriporter-típust, azét, aki a tűzvonalban, az események történésének helyén és idején készíti tudósítását. Őutána tisztességes fotós, ha a háborút fényképezte, nem örökíthetett meg mást,

mint a szenvedés hiábavalóságát, és másként sem, mint humanista elkötelezettséggel. Ő lett az etalon, a Mércse. A francia városkában pedig 9386 sír rejt azokat, akik utolsó fényképét valószínűleg Capa készítette ezen a június eleji szörnyű napon.

(Forrás: www.maimanohaz.blog.hu)

a) Döntsd el a szöveg alapján, hogy igazak-e a következő állítások!

1. Robert Capa Magyarországon született.
2. Capa a képek készítésekor még nem tudta, melyik újságban fognak megjelenni.
3. Capa az első hullámban támadó csapatok harcát örökítette meg, amelyet azoknak közel 10%-a élt túl.
4. A laboráns hibájából a D-day alatt készített képek nagy része tönkrement.

Igaz

Hamis

b) Gyűjtsd ki a szövegből azokat az információkat, amelyek a D-day-re vonatkoznak! Fogalmazd meg egy mondatban a lényegét!

c) Mi volt Robert Capa újítása a haditudósításban? Milyen hatása lehetett ennek a megközelítésnek?

3.

a) Vitassátok meg társaiddal az ábra alapján, mennyiben helytállóak a kommunikáció fejlődésével kapcsolatos pesszimista nézetek!

b) Vázlatosan rögzítsd a vitátok főbb állomásait (állításokat, kérdéseket, a fontos kulcsszavakat)!

10.

A médiafogyasztás mint kommunikációs helyzet

1.

Írd a következő jellemzőket a megfelelő táblázatokba, majd médiafogyasztási tapasztalataid alapján keress példákat az adott jellemzőkre!

- a közlések egyediek, változtathatatlanok, vagy csak részben változtathatók
- műfaji határokhoz való ragaszkodás
- térben és időben kötött
- műfaji határok elmosódása, egyéni stílus és nyelvhasználat előtérbe kerülése
- a közlések újra felhasználhatók, változtathatók
- az információ ellenőrizhető, hiteles forrással és szerzővel rendelkezik
- térben és időben kötetlen
- a befogadó korlátozott visszajelzéseiben
- a nyelvi és társadalmi normák relativizálása, az általános, közösségi elvek jelentőségének csökkenése
- az információ esetenként ellenőrizhetetlen, szerző gyakran névtelen
- a befogadó nem, vagy kevésbé korlátozott a visszajelzések terén
- a nyelvi és társadalmi normákhoz való igazodás igénye

Hagyományos média	Példák

Újmédia	Példák

2.

Írjatok ki a következő témában könnyűzenei szövegírói pályázatot! A következő kategóriákban lehet indulni: pop, rock, rap vagy egy szabadon választott stílus.

Dolgozzatok párban vagy egyénileg!

„Ábrándozás az élet megrontója,
Mely, kancsalúl, festett egekbe néz.”

3.

Vizsgáljátok meg az osztály zenével kapcsolatos médiafogyasztási szokásait!

Beszélgétek meg a következő kérdéseket! A válaszok segítségével készítetek egy ábrát, amelyen bemutatjátok vizsgálatotok eredményeit!

- Milyen médiumokon keresztül és milyen eszközzel hallgattok zenét?
- Mikor és naponta körülbelül mennyi időt szántok zenehallgatásra?
- Milyen stílusú zenét hallgattok?
- Melyik a kedvenc énekesetek/együttesetek?
- Melyik a kedvenc számotok?

4.

a) Írj egy rövid fogalmazást, hogyan keverednek a különböző stílusrétegek (irodalmi, magánéleti, szleng) nyelvi eszközei az alábbi versben! Ezek a nyelvi eszközök hogyan erősítik fel a szöveg mondanivalóját?

Tavaszi fény s más hasonló ügyek
szíven találnak, ha ablaknyitok:
lány terroristák a parkban a rügyek,
ropognak mint a Kalasnyikov.

Én futópadomon önjáróbeteg,
– nem maradt más, csak szótlan bambulás –
hogy ne szakítsunk, ma is távol leszek,
ó Szerelem, te gyilkos ambuláns!

Számládra végül is nincs mit írjak,
épp csak potom huszonhét évem
hagytam ott nálad mint vizitdíjat,

s mint most is, a vágy üres kórtermében
csak ülök s nézem, ahogy a neonok alatt,
mint arany toloszék végiggördül a nap.

(Závada Péter: *Handicap*)

b) Nézz utána az interneten a *slampoetry*nek! Próbáld meg néhány mondatban összefoglalni a lényegét!

5.

Fogalmazd meg a kép alapján saját szavaiddal, miben mások a hagyományos és az új médiafogyasztási szokások!

6.

Alakítsatok öt-hat fős csoportokat, majd oldjátok meg a következő feladatokat!

- a) Írjatok televíziós tehetségkutató műsorhoz forgatókönyvet, adjatok címet a műsornak!
- b) Találjátok ki a műsorvezető előadói stílusát és viselkedésjegyeit!
- c) Tervezzétek meg a műsor reklámkampányát (szóban, írásban, rajzolva)!
- d) A csoport kiválasztott képviselői mutassák be az osztálynak a munkát!
- e) Beszélgétek meg, értékeljétek közösen, hogy melyik csapat ötletei voltak a legeredetibbek!

11.

Manipulációs szándékok a médiában

1.

Mi a média szerepe a sztár/celeb imázs kialakításában? Milyen eszközöket használ ehhez? Sorolj fel néhányat!

2.

a) Olvasd el a hoax jelenségéről szóló szöveget! Húzd alá benne a kulcsszavakat!

A hoax angol eredetű vándorszó, jelentése: „beugratás”, „megtévesztés”, „átverés”, „álhír” vagy „kacsa”. Leggyakrabban az e-mailben terjedő álhírek, kacsa-láncclevelek különféle változatait jelöli, bár az átverés gyakran kiegészül honlapokkal, illetve nemritkán az írott sajtó vagy a tévé is hajlamos átvenni. Lényege, hogy bár alapvetően képtelen ötlettel áll elő, de azt valósnak tűnő eseményekkel, érvekkel támasztja alá.

A hoax általában nem irányul más vagyónának vagy vagyoni értékkel bíró dolognak illegális megszerzésére, célja inkább a célszemély(ek) megtréfálása. Nevezhetjük ártatlan tréfának is, de számos esetben nagyon vékony a határvonal a tréfa és a büntetendő cselekedet között. Nemzetközileg az internettel együtt terjedt el, az emberi segítséget is igénybe veszi („Küldd tovább 10 példányban!”). Magyarországon pl. a www.urbanlegends honlap foglalkozik hoaxokkal. A közelmúltban megjelent ilyen álhír egy lakodalmasrock-szövegíró tanfolyam hirdetése volt, amelyet a magyar sajtó is átvett.

(Forrás: *Hoax szócikk*, www.wikipedia.hu)

b) Válassz egy hoaxot, és írd meg újsághírként vagy egy barátodnak szóló e-mailben a cáfolatát! Dolgozz a füzetbe!

3.

Érveljtek szóban a következő gondolat mellett vagy ellen!

Az irodalmi művekben/filmekben ábrázolt fantasztikus világok mindig az emberi szűkös világ hiányait pótolják a nézőkben.

4.

a) Milyen hatáselemei vannak a hollywoodi filmeknek (képi, hang stb.)? Egy közösen kiválasztott film alapján beszéljétek meg, és írtátok le!

b) Milyen hatáselemei vannak a tévének (hang, tempó stb.)? Soroljátok fel minél többet!

5.

a) Milyen manipulációs eszközöket alkalmaz a Filmhíradó Sztálin halálára készített 1953-as hírösszeállításának szövege?

„A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága, a Szovjetunió Minisztertanácsa és a Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége nagy fájdalommal értesíti a pártot és a Szovjetunió minden dolgozóját, hogy március 5-én este kilenc óra ötven perckor súlyos betegség után, elhunyt Joszif Visszarionovics Sztálin. Szívbe markoló fájdalom, kísért szemek kísérik a lesújtó hírt mindenfelé, amerre csak ember él. Sztálinunk szíve megszűnt dobogni. Sztálin meghalt. Gyászol a magyar nép is. Akinek szabad hazánk minden eredményét, minden sikerét köszönhetjük, aki a legjobban szeretette az embereket, és akit a legjobban szeretünk, eltávozott közülünk. Olyan hihetetlenül hangzik, hogy ő már nem él. Ő, aki maga volt az élet.

Tatabánya. Tárnák sötétjénél gyászosabb a hír, Sztálin nincs többé. A bányászok lehajtott fővel, elszoruló szívvel emlékeztek meg a nagy halotról, de a fájdalom mögött ott az erő. Adjunk még több szentet a hazának! – hangzik a fogadalom. A bányászok az éjszakai műszak után nem haza indultak, hanem vissza a bányába, hogy a szén újabb tonnáival adózzanak Sztálin halhatatlan emlékének. A város, mely sohasem lett volna nélküle, amely az ő nevét viseli. Sztálinváros építői a gyász napjaiban lélekben őrt álltak a ravatal mellett. Aki életében erőt adott a népeknek az újjászületésre és felemelkedésre, halálával is erőt sugároz. Neveddel építjük szebbé, hatalmasabbá a béke acélerődjét, Sztálin elvtárs.”

(Részlet a Filmhíradó 1953. márciusi, *Sztálin örökké él* című különkiadásának szövegéből)

b) A Filmhíradó szövegéhez társított képek leírásában milyen manipulatív elemeket fedezel fel?

Moszkvai hajnal, a Kreml, Lenin-mauzóleum, Szpasszkij-torony. A Kreml a Moszkva folyó felől. Sztálin portréja. Szomorú munkásarcok, könnyes szemek. Budapest: fekete zászló a Parlament épületén. A Szabad Nép épületén is fekete zászlók. Emberek az utcán. Fiatal és idős munkásújságiból olvassák a gyász hírt. Munkásnők Sztálin fényképe fölé hajolva olvassák a Szabad Népet. Archív felvételek Sztálinról, egy asszonnal ölelgetik egymást. Papírlapra ír. Egy nővel beszélget. Tatabányai szénbányák: szomorú bányászok, valaki felolvass nekik. Fogadkozó bányászok. Sztálin-kép fekete szalaggal, előtte mennek el a bányászok. Sztálinváros lát képe. Épülő gyárak, házak. Sztálin mellszobránál őrt álló emberek. Virágokat helyeznek el a talapzatánál. Munkások fekete zászlókkal. Szónok felolvass. Markológép gödröt ás az épülő kohó területén.

(Részlet a Filmhíradó 1953. márciusi, *Sztálin örökké él* című különkiadásának kivonatos leírásából)

c) Nézd meg az interneten a Filmhíradó *Sztálin örökké él* című különkiadását! A hang és a képi megjelenítés milyen hatást keltenek? Mit akarnak sugallni a hír nézőinek? Miért volt fontos ez a hatalom számára?

6.

Hogyan manipulálták az alábbi Mussoliniról készült képet? Mi lehetett a változtatások célja?

12.

Reklámok a médiában

1.

Válaszd ki az alábbi filmtípusok jellemzőit!

hollywoodi film	művészfilm	reklámfilm

- A) Híres emberek szerepeltetése
- B) Meglepő fordulatok
- C) Humor, irónia
- D) Hiteles valóságábrázolás
- E) Előnyökhöz jutás ígérete
- F) Vonzerő kihasználása
- G) A kiválasztottság, csoporthoz tartozás ígérete
- H) Gyerekek, kutyák, macskák szerepeltetése
- I) Igényes esztétikai megformáltság

2.

Reklámozd az olvasást, a szemégyűjtést, az alkoholmentességet (lehet rajz, szöveg, reklámfilm vázlatos forgatókönyve)!

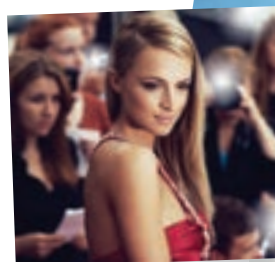
3.

a) Milyen fontos szempontjai vannak a fiataloknak szóló reklámoknak?

b) Neked mi tetszik ezekben a reklámokban? Van valami, amit kifogásolsz bennük?

4.

Miért választották a következő képeket a különböző témájú reklámokhoz? Fogalmazd meg egy-két mondatban!

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5.

Az alábbi reklám szövege képi megformáltságával is hatást gyakorol! Elemezd, milyen eszközökkel dolgozik, a szöveg és forma (szín, elrendezés) között mi a kapcsolat, a * szimbólum használatának mi a jelentősége!

ÖNBIZALOMTUNING A KOMMUNIKÁCIÓBAN

Legyél Te is gátlástalan* kommunikátor!

* belső akadályoktól mentes

6.

Gyűjts három reklámot, majd elemezd őket a reklámhatás eszközei alapján!

- 1. _____

- 2. _____

- 3. _____

7.

Rendezzettek vitát arról, megengedhető-e ennek a felhívásnak a humora! Gyűjtsetek példát sértő vagy kifogásolható esetekre!

8.

Készítsetek humoros reklámokat! Dolgozzatok párban!

a) Közmondások elferdítéséből:

b) Szólások két jelentésben való felhasználásával:

c) Mesék vagy irodalmi idézetek felhasználásával:

13.

Kommunikációs zavarok

1.

Milyen okok vezethetnek kommunikációs zavarokhoz? Sorold fel, és írd példákat!

2.

Az 1980-as évek egyik híres reklámszlogenjét (a volt Skála Áruházét) idézzük fel. Milyen nyelvi/stilisztikai eszközt használt fel a reklámíró? *Bemegyek. Kijövök. Jól kijövök, ha bemegyek.*

3.

Az alábbi szövegekben mi a humor forrása? Próbáld te is szócikkeket írni!

a) – Teljesen egyedül oldottad meg az egyenletet?
– Nem, két ismeretlennel.

b) Biztonsági ór: zekkuriti
Vezérigazgató poszméh: diridongó
Barátságatlan kinézetű biztonságtechnikai szerkezet:
riasztó

c) A sas ragadozó madár, ami azt jelenti, hogy ha egy sast csirizzel bekenünk, és a falhoz vágjuk, hát odaragad.

(Nagy Lajos: *Képtelen természetrajz*, részlet)

d) Piroska ment, mendegélt az erdőben. Vitte az elemőzsiás kosarat, unatkozott.

Az a legrosszabb, hogy mikor odaérek, és meglátom azt a tetves farkast, úgy kell tennem, mintha nem tudnám, mi az ábra. Hülye kérdéseket teszek föl neki: „Nagymama, miért ilyen hegyes a füled, miért ilyen nagyok a fogaid...?” Aztán hagyom, hogy felfaljon, végül jön az idióta epilógus, amikor a derék vadász fölragja a farkas hasát, és kiszabadít a nagymamámmal együtt. Aztán kezdődik az egész előlről. Micsoda piszkos fantáziájú firkász írta ezt a mesét!

Piroska belerúgott az útjába került légyölő galócába. Ez legalább – gondolta elégedetten, a dezintegrált gombát szemlélve – nem szerepelt a programban.

De az ilyen apró spontaneitások nem ellensúlyozzák a determinisztikus elvet.

(Sławomir Mrozek: *Piroska*, részlet. Murányi Beatrix fordítása)

4.

Állapítsátok meg, hogy az alábbi helyzetekben mi vezet a kommunikációs zavarhoz. Mi a humor forrása?

a) – Kuss! – mondta Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon. – Itt vihorásztatok, röhécseltetek, talán még vicceket is meséltetek egymásnak, miközben hallhattátok, hogy közeledek.

– Nem hallottuk – tiltakozott Ló Szerafin –, csak a vége felé, éppen hogy alig-alig: annyira, hogy döb, döb...

– Igen, igen, s azt hittük, a fülünk cseng – toldotta meg Aromo.

– Vagy, hogy egy üres hordó gurul – bólogatott Nagy Zoárd, a lépkedő fenyőfa.

– Dömdödöm – mondta Dömdödöm.

– Vagy, hogy dobol egy dobos – így Vacskamati.

– Vagy?! – kérdezte ordítva Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon, és szigorúan Szörnyeteg Lajosra nézett.

– Szerinted mi volt?

Szörnyeteg Lajosnak reszketni kezdett a térde kalácsa.

– Én azt hittem, hogy... izé... hogy döbböl egy döbbös.

(Lázár Ervin: *A négyszögletű kerekerdő*, részlet)

b) Bruckner Szigfrid ünnepélyesen Dömdödöm felé nyújtotta a mutatójúját.

– Én téged ezennel regenátnak nyilvánítlak.

– Talán generátornak – javította Vacskamati.

– Renegátnak – mondta Aromo, immár helyesen.

Vacskamati hadonászott.

– Regenátor vagy generátor, mindegy. Büntetésből idekötözzük a fához. Itt aztán renegáthatsz!

(Lázár Ervin: *A négyszögletű kerekerdő*, részlet)

c) Aromo úgy meséli, hogy Dömdödöm egyszer nagyon megszeretett valakit. Igen megörült, te is tudod, menyire megörül az ember annak, ha megszeret valakit. El is indult Dömdödöm, hogy majd odaáll az elé a valaki elé, és azt mondja: szeretlek. Igen ám, de útközben látott két asszonyt. Éppen azt mondta az egyik a másiknak: „Én igazán szeretem magukat, de ha még egyszer átjön a tyúkjuk a kertembe!...” Mi az hogy „de ha még egyszer” – gondolkozott Dömdödöm –, akkor már nem fogja szeretni? Aztán jobban odanézett, s akkor ismerte meg a két asszonyt. Világéletükben gyűlölték egymást. „Ejha!” – mondta Dömdödöm, és odaért a templomtérre. Ott éppen egy zsinóros zekés poroszló püfölt egy rongyos gyereket. „Én szeretem az embereket – ordította a poroszló, és zitty! a somfa pálcával –, de azt nem tűrhetem...!” – óbégatta a poroszló, és zutty! a somfa pálcával. „Már megint ez a szó, már megint ez a szeretni szó!” – mormogott Dömdödöm, és elgáncsolta a poroszlót, s amíg őkelme feltápáskodott, ő is meg a rongyos gyerek is kerekét oldott. S úgy futás közben fülébe jut egy beszélgetésfoszlány. Egy fiú éppen azt mondja a másiknak: „Én a világon a legjobban a pirított tökmagot szeretem.” Erre igazán elkeseredett Dömdödöm, de ez nem volt elég, mert akkor meghallotta, ahogy a ligetben egy lány azt mondja egy fiúnak: „Én igazán szeretlek.” Mi az hogy igazán – háborgott magában Dömdödöm. – Akkor talán olyan is van, hogy nem igazán? Ha nem igazán, akkor az már nem is szeretet. S ha szereti, akkor miért kell hozzá az az igazán? Vagy szeret valakit az ember, vagy sem. S akkor elgondolkozott ezen a szeretni szón. Mit is jelent igazából? Mit jelentett annak az asszonynak a szájából? Mit a poroszlóéból? Mit a tökmagevő fiúéból, és mit a ligetbeli lányéból? Mit? De már akkor oda is ért ahhoz, akit megszeretett. Megállt előtte, rápillantott, és azt mondta: „Dömdödöm.” Azóta se hajlandó mást mondani, csak ennyit, hogy dömdödöm.

(Lázár Ervin: *A négyzögletű kerekérdő*, részlet)

5.

- a) Írjatok olyan párbeszédet, amelyben kommunikációs zavar a humor forrása! Dolgozzatok párban!
- b) Adjátok elő a párbeszédet!
- c) Az osztállyal közösen értékeljétek, válasszátok ki a legjobbat!

6.

- A humoreszkben, bohózatban a félreértés, félrehallás a humor forrása. Nézz utána, ezekben a műfajokban kik voltak a legjelentősebb magyar szerzők. Legalább öt szerzőt sorolj fel, egy-egy művük címével!

14.

A szóközi beszéd

1.

Határozd meg a retorika fogalmát, majd válaszolj a kérdésekre!

A retorika fogalma: _____

Mi a retorika tárgya? _____

Mi a retorika jelentősége napjainkban?

2.

a) Melyek a szóközi beszéd fajtái?

b) Az alábbi fogalmakat rendeld a beszédfajtákhoz! A megfelelő számokat írd mindegyik mellé! (Egy-egy számot több helyre is beírhatasz!)

gyűjtőbeszéd

1. pátoz

2. logosz

3. érvelés

4. érzelmi hatáskeltés

5. cáfolat

6. meggyőzés

7. stílusérzék

8. hitelesség

védőbeszéd

kampánybeszéd

ünnepi beszéd

3.

a) Sorold fel a jó szóközi hat alapvető tulajdonságát!

b) Beszéljétek meg közösen, a mai közbeszédre (reklám, média, politikai viták stb.) mennyire jellemzőek/nem jellemzőek ezek a tulajdonságok? Érveljétek álláspontotok mellett!

4.

Kossuth Lajos korának kiváló szóközi volt, ezt a képességét toborzóbeszédeiben, országgyűlési felszólalásaiban kamatoztatta. Az alábbiakban Kossuth híres ceglédi beszédéből idézünk.

a) Szóköziatának bekezdéseit összekevertük, állítsd számozással megfelelő sorrendbe!

b) Írd a bekezdések alá, milyen nyelvi, retorikai eszközöket találsz az adott szövegrészben!

„Kérni jöttem tőletek, midőn lelkes soraitokat szemlélem, szűnik bensőmben a kétség, nem marad védtelen szegény árva hazánk. Tudjátok mindannyian, minő cél vezérelt bennünket, midőn ide egybehívtunk benneteket, mégis kimondom.”

„Veszélyben a haza! Sorsdöntő órák előtt áll nemzetünk. A kérdés az, hogy: Veszni hagyjuk kivívott jogainkat, függetlenségünket? Odahajtuk büszke magyar fejünket a császári sas karma alá? A válasz: NEM!”

„Álnok hitszegők el akarják venni tőlünk az áprilisban kivívott szabadságunkat, s mindazokat a jogokat, amelyeket maga őfelsége, a császár biztosított számunkra.”

„Én esküszöm az igazságos Istenre, hogy hazánk szabadságából elrabolni egy hajszálnyt nem engedek!”

„Hajdan, midőn a hazát veszély fenyegette, szent királyaink véres kardot hordattak körül az országban. Én zászlót ragadék kezembe, és e zászló alá hívom e város polgárait.”

„Ceglédnek népe, nemzetem büszkesége!”

„Fegyverbe hát! Győzni fogunk!”

„Jellasics hordái császári zászlók alatt a szent magyar földet rabolják, fosztogatják. Szőlőink híres borát idegeknek prédálják fel.”

„Harcunkhoz adjon erőt a magyarok Istene, hitünk igazsága, népünk szabadságszeretete!”

„Most, hogy titeket látlak, tudom, hogy oly hatalmas e nép, hogy ha fölkel és összetart, Magyarországon a pokol kapui sem vesznek erőt. Az összerogyó ég boltozatait is képes karjával fenntartani.”

„Honfitársaim! Cegléd polgárai! A nemzet sorsa a ti kezetekben van. Testvérek vagyunk mindnyájan. Választanunk kell a szabadság és szolgaság között. Gondoljunk őseinkre, kik a szabadságot választották! Ragadjunk mi is fegyvert hazánk oltalmára! Fordítsuk fegyvereinket az árulók, a hitszegők ellen!”

„Fegyverbe szólítom e város lakóit. Hozzunk áldozatot a haza szent oltárán! Ha magyar vér folyik, folyjon a szabadságért, ne idegen célokért és ne idegen földön!”

5.

Keress olyan helyzeteket a hétköznapi életből, amikor beszédet kell mondani! Milyen beszéd-műfajhoz sorolnád őket?

6.

Alkossatok három nagy csoportot az osztályban! Képzeljétek el a következő helyzetet! Közösen indultok egy olyan innovációs pályázaton, amelynek témája, hogy hogyan lehet hasznosítani a számítástechnikát a tanulásban.

a) Találjatok ki egy ötletet a pályázat témájában!

b) Készüljétek fel arra, hogy beszélgetek kell ötletekről a pályázat zsűrije előtt! Írjatok egy háromperces beszédet, amelyben részletesen bemutatjátok elképzeléseteket!

c) Készítsetek a beszédhez egy rövid emlékeztető vázlatot kulcsszavakkal, amely segítségetekre lehet az előadás során!

d) Válasszatok valakit a csoportból, aki elmondja a beszédet a többieknek!

e) A beszédek alatt zsűriként figyeljétek arra, hogy milyen a beszédek felépítése, mennyire volt érthető az ötlet bemutatása, milyen a szónokok előadásmódja!

e) Értékeljétek az előadásokat! Beszéljétek meg a hibákat is!

f) Közösen gyűjtsétek össze, hogy a beszédek megvalósításában milyen hatáselemek segítettek a jobb megértését!

7.

Abraham Lincoln amerikai elnök több mint 150 évvel ezelőtt, egy katonatemető avatásán mondta el alábbi beszédét, mely azóta politika- és kultúrtörténeti eseménnyé vált.

a) Olvassátok fel a szöveget, értelmezzétek!

b) Beszéljétek meg közösen, milyen a szerkesztésmódja, milyen nyelvi eszközöket használ, hogyan függ össze a gondolati tartalom a kifejezőmóddal!

„Nyolcvanhét évvel ezelőtt atyáink ezen a földrészen új nemzetet alapítottak, amely a Szabadságtól fogant, és abból a gondolatból jött létre, hogy minden ember egyenlő.

Most pusztító polgárháborút vívunk, amely próbája annak, hogy fennmaradhat-e az a nemzet, amely így fogant és így jött létre. E háború döntő csataterén gyűltünk ma össze. Azért jöttünk ide, hogy ezen a harcmezőn felavassuk a végső nyugvóhelyét azoknak, akik ehely életüket adták, hogy a nemzet tovább élhessen. Ezt kívánja a tisztesség és a jóézés.

De valójában nem a mi tisztünk, hogy felavassuk, felszenteljük, megáldjuk ezt a földet. A bátrak – élők és holtak –, akik itt harcoltak, felszentelték már helyettünk, s mi ehhez hozzáadni vagy ebből elvenni nem tudunk. A világ aligha fog arról tudomást venni vagy arra emlékezni, amit itt ma elmondunk, de amit ők itt megtettek, az sohasem fog feledésbe merülni. Nekünk, az élőknek ezért az a dolgunk, hogy folytassuk a munkát, amelyet az itt elesettek oly nemes lelkesedéssel vittek előre. Az a dolgunk, hogy véghez vigyük az előttünk álló hatalmas feladatot, hogy az itt nyugvók példája növelje elhivatottságunkat az iránt az ügy iránt, amelyért ők meghozták életük végső, legteljesebb áldozatát, és hogy szentül fogadjuk: a holtak halála nem volt hiábavaló, nemzetünkben Isten segítségével újjászületik a szabadság, és a néptől, a nép által, a népert való hatalom soha el nem tűnik a föld színéről.”

c) Válaszolj az alábbi kérdésekre, oldd meg az alábbi feladatokat!

- Milyen nagy és jelentős történelmi gondolatokra hivatkozik?
- Milyen példaképet állít a hallgatóság/nemzet elé?
- Milyen ellentéteket, párhuzamokat fogalmaz meg a beszéd? (Különböző színekkel húzd alá ezeket a szövegben!)
- Keretezd be a tételmondatot!

d) Mi az a fő gondolat, amely miatt a beszédet ma is sokszor idézik a világ számos pontján? A választ írd le saját szavaiddal egy hatásos szónoki körmondatban!

8.

Írd meg egy általad választott témájú ünnepi beszédnek, szónoklatnak a bevezetését (jóindulat megnyerése, témamegjelölés) és a befejezését (összefoglalás, kitekintés) legalább öt-öt mondatban!

9.

a) Sorolj fel öt nagy szónokot a magyar és a világtörténelemből! Nézz utána, melyek voltak leghíresebb beszédek!

b) Gondold végig, a jó szónok hat alapvető tulajdonsága közül neked melyik az erősséged, melyikben vagy a leggyengébb! Készíts egy írásos vázlatot arról, hogy milyen módon fejlesztheted szónoki képességeidet!

15.

A beszéd megszerkesztése,
a beszéd részei

1.

a) Sorold föl a beszéd szerkezetének elemeit, írd melléjük, mi a szerepük!

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

6. _____

7. _____

b) Miért fontos, hogy a beszéd jól szerkesztett legyen, tartalmazza a fenti szerkezeti elemeket?

2.

Alkossatok párokat!

a) A következő témában „Álmodozás az élet megrontója...” írnátok meg egy beszéd vázlatát egy külön lapra!

b) Cseréljétek ki vázlataitokat! A kézhez kapott vázlatból írnátok meg a maximum tíz mondat terjedelmű beszédet!

c) Adjátok elő a beszédeket!

3.

Játsszatok el egy vizsgahelyzetet! A kihúzott vizsgatétel címe: *A beszéd szerkezeti egységei*

A következő szituációknak kell megvalósulnia: belépés, felkészülés, jegyzetelés, a felelet elkezdése, kérdés-felelet helyzetek, a felelet lezárása.

4.

Melyek az idézet alkalmazásának szabályai írásban és szóban?

Vannak írásos műfajok, amelyekben ezek megszegése súlyos következményekkel járhat. Sorold fel legalább három ilyen műfajt!

5.

a) Alakítsatok párokat! Mindketten válasszatok ki egy szöveget az alábbiak közül! Értelmezzétek, tömörítsétek saját szövegeketek öt mondatba, írjátok le egy lapra!

A) Az elektromos áram elektromosan töltött részecskék áramlásából adódik. A részecskék lehetnek pozitív vagy negatív töltésűek.

Elektromos áramra példa lehet az elektronok áramlása fémekben (vagy más vezető anyagokban), illetve az elektrolitokban létrejövő áram, amikor töltött ionok áramlanak a folyadékban. Maguk a részecskék fizikailag viszonylag lassan mozognak, azonban a mozgást létrehozó elektromos tér gyakorlatilag fénysebességgel terjed.

Azokat az eszközöket, amelyekben áram folyik, elektromos vagy elektronikus berendezésnek nevezzük.

Egyenáram az, amikor a töltött részecskék csak egy adott irányba mozognak, az áramlás iránya nem változik. Ezzel szemben váltakozó áramról beszélünk, ha a részecskék áramlása periodikusan oda-vissza történik.

Történelmi okokból azt mondjuk, hogy az áram a pozitív pontból a negatív pont felé halad, holott ma már tudjuk, hogy az elektronok áramlása ezzel ellentétes. Az elektromos áram erősségét amperben fejezzük ki.

(Forrás: www.wikipedia.hu)

5.

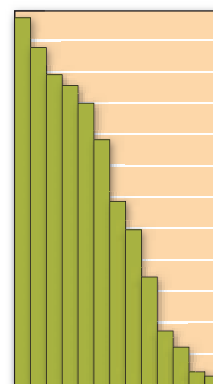
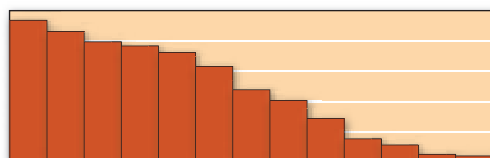
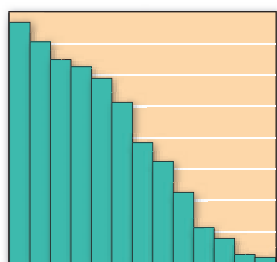
Válogatás a magyar nyelv és irodalom érettségi vizsga feladatutasításaiból.
Tegyélelet a megfelelő oszlop(ok)ba!

Érvelés		Lehet mel- lette vagy ellene	Csak mel- lette	Csak ellene	Kelel mellette is, ellene is
1.	Fejtse ki egyetértő vagy vitázó véleményét a magatartásról!				
2.	Írjon érvelő fogalmazást a titok jelentőségéről!				
3.	Ön szerint miért veszteség a tájleíró részek átlapozása?				
4.	Fejtse ki álláspontját a jelzett regényolvasási módról!				
5.	Erősítse meg Montaigne-nek az állásfoglalását, vagy vitázzon vele!				
6.	Mit gondol a lassú olvasás mozgalmáról?				
7.	Fejtse ki véleményét, érveljen a lassú olvasás mellett vagy ellene!				
8.	Foglaljon állást, mennyiben tekinti érvényesnek az intelmet!				
9.	3-4 epikai mű bemutatása alapján foglalja össze álláspontját!				
10.	Fejtse ki véleményét az alábbi idézettel kapcsolatban!				
11.	Fejtse ki egyetértő és/vagy vitázó véleményét erről az álláspontról!				
12.	Mely okokkal tud azonosulni, és/vagy melyekkel nem?				

6.

Egy cég bevételeit három diagramon ábrázolták: az első a tényleges bevételesést mutatja, a második és a harmadik a torzítottat.

- a) Melyiket választod a három közül (és miért), ha azt akarod igazolni, hogy a cég megmenthető?
b) Melyiket választod a három közül (és miért), ha azt akarod igazolni, hogy a cég megmenthetetlen?

18.

A vita

1.

A zsúfolt buszra felszáll egy egyetemista fiú/lány. A busz olyannyira tömve van, hogy már csak a lépcsőn tud utazni. Ugyan a kezében van a jegye, de kapaszkodnia kell, és nem éri el a jegykezelő automatát, hogy érvényesíteni tudja a jegyet. A következő megállónál ellenőrök szállnak fel a buszra, és kéri az érvényes jegyeket, illetve bérleteket. A diák mutatja, hogy a kezében a menetjegy, amelyet kezelni szándékozott, de nem volt rá lehetősége. Az ellenőr hajthatatlan, mindenképpen meg akarja büntetni az érvényes jegy nélkül utazó diákot.

3.

Sorold be a három fő vitatípus jellemzőinek betűjelét a halmazokba!

veszekedés

törvényszéki tárgyalás

racionális vita

- a) alapja: érdeklődés
- b) cél: a másik mindenáron való legyőzése
- c) cél: igazság megkeresése/helyes vélemény kiválasztása
- d) cél: kompromisszum vagy egy harmadik személy jóindulatának elnyerése (bíró, esküdtszék)
- e) érzelmek kontrollálása, tárgyilagosság
- f) indulat, nem észérvek
- g) kiinduló konfliktus: véleménykülönbség
- h) lépési lehetőségek meghatározva
- i) mindennapi helyzet
- j) módszere: érvelés, indoklás, bizonyítás
- k) rendszerint verbális agresszió kíséri
- l) szimmetrikus helyzet

2.

A vitatkozás és a veszekedés az élet része. A testvérek közti rivalizálás, a szerelmesek-házastársak vitái, a családi perpatvarok, a szülő-gyerek konfliktusok mind az emberi természetből erednek. Van azonban határ a vita és a veszekedés között, kérdéses csupán az lehet, hol is van ez a bizonyos határvonal. Mi a különbség tehát a veszekedés és a vita között?

4.

Keress a videómegosztó oldalakon filmes példákat, filmrészleteket a veszekedés, a törvényszéki vita és a racionalis vita helyzetekre! Milyen jellemzők alapján azonosítottad a vitatípusokat? A példák alapján készíts háromszlopos táblázatot, amelyben összehasonlítod a három típust!

	Vita	Veszekedés
Szereplők	az ellenőr és a „potyautas” vitázik	az ellenőr és a „potyautas” veszekszik a) az ellenőr kezdi a veszekedést b) az utas kezdi a veszekedést
	bekapcsolódik egy másik utas az ellenőr oldalán	
	bekapcsolódik egy másik utas az egyetemista védelmében	

5.

Nézz meg az interneten egy politikai vitát! Gyűjtsd ki a szövegben elhangzó valós vagy látszólagos érveket! Melyik esetben törekszik a vitatkozó fél a harmadik (vagyis a közönség) meggyőzésére, mikor a manipulálásra?

Ha van rá lehetőség, keress a fenti mellé egy külföldi példát is (például az amerikai elnökjelölti viták közül egyet)! Mit gondolsz, a magyar és a nemzetközi vitastílus eltérései mögött a vitapartnerek egyéni jellemzői vagy pedig kulturális különbségek húzódnak?

6.

Gyűjts mindennapi vitákból példamondatokat a tárgyilagos és a személyeskedő vita megjelenési formáira!

7.

Álljatok diáktársaidal ún. egyetértési sorba: a sor végére álljon az, aki a kiválasztott állítással (tételmondat) teljes mértékben, nagyon egyetért, majd jöjjenek azok, aki kicsit értenek egyet, egész azokig, akik nem értenek egyet. Most felezzétek meg a csoportot, kerüljenek szembe az állítással egyetértők az egyet nem értőkkel. Folytassatok meghatározott ideig páros vitát a kérdésről. Ügyeljetek a racionális vita szabályaira! Mindenképpen kerüljétek a személyeskedést!

A vita végén ismét hozzátok létre az egyetértési sort. Ki lépett kettőnél többet az egyik vagy másik irányba? Miért? Milyen érvek voltak a leghatásosabbak?

Ajánlott tételmondatok:

Humán tárgyakat felesleges tanulni, csak a reáltárgyakra van szükség.

Elegendő az idegen nyelvek közül csak angolul tanulni.

A komolyzene értékesebb, mint a könnyűzene.

Be kellene tiltani teljes mértékben az atomenergia használatát.

Vissza kellene állítani a halálbüntetést.

A középiskola vagy a felsőoktatási intézmény meghatározhatja az öltözéket (az ún. dress code-ot).

Az elhelyezkedés és gyors pénzkeresés fontosabb, mint a továbbtanulás.

8.

a) Az alábbi szöveg összegyűjti a legismertebb érvelési hibák típusait. Gyűjtsetek példákat ezekre a típusokra!

b) Keress további érvelési hibákat az a.te.ervelesi.hibad.hu oldalon! Hogyan jelennek meg ezek a mindennapi életben?

1. személyeskedés (argumentum ad hominem): Az érvelő személye ellen szóló érv. Például: Nem lehet igazad, mert megbuktál matekból. Vagy: Hiába mondja, hogy nem érdemelte meg az elégtelent, aki ennyit bukott már más vizsgákon, az ne magyarázzon. Vagy: József téved, amikor azt állítja, hogy Isten nem létezik, mert ő egy elítélt bűnöző.

2. a rosszullegig történő ismételtetés (argumentum ad nauseam 'tengeri betegség, hányinger'): Addig ismételteti az igazát, míg a másik rosszul nem lesz (mantrázás, agymosás, propaganda). Cato például, mivel egy karthágóiak elleni újabb támadást szorgalmazott, ha bármilyen ügyben szólt, beszédét a következő szavakkal fejezte be: „Szerintem Karthágónak el kell pusztulnia.” (Plutarkhosz nyomán), és ennek állítólag szerepe volt a harmadik pun háború kitörésében.

3. lényegtelen/hamis konklúzió: A következtetés nem következik egyértelműen az előtte mondottakból. Például: Az Egyesült Államok belvárosaiban gyakori az erőszak, tehát szükséges a társadalombiztosítási juttatások növelése. A hamis konklúzió egyik típusa a figyelemelterelés: Lehet, hogy az elnök adóreformja népszerű, ám házasságtörést követ el, ráadásul pénzzel vásárolja meg a nő hallgatását. A médianak inkább ezt kellene kivizsgálnia!

4. szerencsejátékosok tévedése: Akárcsak a hazardőrök, az érvelési hiba alkalmazója úgy gondolja, hogy ha egy esemény nagyon sokáig nem következett be, akkor – a félreértés szerint – egyre nagyobb valószínűséggel be kell következnie, illetve ha egy esemény nagyon sokszor bekövetkezett, akkor már „nem szabad” bekövetkeznie. Például: nem érdemes a múlt héten kihúzott lottószámokat megjátszani, mert nem valószínű, hogy kétszer egymás után ugyanazokat a számokat húznák ki.

5. ok-okozati hiba: Ha az egyik esemény a másik után (vagy vele egyszerre) következik be, akkor közöttük ok-okozati összefüggés van. Például: nem tudom, mit csináltál vele, de akkor kezdtek bajok lenni az autómmal, miután kölcsönadtam neked.

6. csúszós lejtő: Az előzményekhez képest eltúlzott következtetéseket von le. Például: Aki húst eszik, nem tiszteli az állatokat. Aki nem tiszteli az állatokat, nem tisztel semmilyen élőlényt. Aki nem tisztel semmilyen élőlényt, előbb-utóbb gyilkolni kezdi az embertársait. Végül teljesen kiirtjuk egymást. Ezért nem lenne szabad senkinek húst ennie.

7. „más is ezt csinálja”: Például iskolai csalás során: Nincs semmi rossz abban, amit tettem. A többiek is mind puskáztak a dolgozatírás alatt.

19.

A hatásos előadásmód eszközei

1.

Az alábbiakban a hatásos előadás legfontosabb eszközeit vesszük végig.

a) Röviden fogalmazd meg, mit tudsz a másoktól átvett szövegek felhasználásának etikájáról! Használd a következő kifejezéseket: *adatok, hivatkozás, idézés!*

b) Miért fontos az adott témához a megfelelő műfajválasztás, terjedelem?

c) Az előadás felépítése, megfogalmazása során melyek a legfontosabb szempontok? Mik lehetnek a tipikus hibák?

Szempontok: _____

Tipikus hibák: _____

d) Fogalmazd meg a kezdő és záró formulákat a következő szövegekhez!

Kiselőadás magyarórán

kezdő: _____

záró: _____

Ünnepi beszéd

kezdő: _____

záró: _____

Szakmai konferencia megnyitó- és záróbeszéde

kezdő: _____

záró: _____

e) Nagyon fontos a hallgatóság figyelmének folyamatos fenntartása, illetve az időkorlát betartása. Milyen eszközökkel, módokon érhető ez el?

f) Miért sikeresebb a felmondott előadás a felolvasottnál?

A hatásos hangzó beszéd eszköztrendszere

1.

Írd le a nonverbális közlési csatornák nevét a jellemzők alapján!

_____ : összesen hét érzelem tükröződik az arcon: öröm, meglepetés, félelem, szomorúság, harag, undor és érdeklődés. Az arc mimikai szempontból legfontosabb fő vonalait és pontjait használják fel az érzelem kifejezésére: ezek a szem pontja, a szemöldök és a száj vonalai.

_____ : magasabb rendű állatoknál is megfigyelhető.

_____ az, amelyből észlelni lehet, hogy a másik lény percepció (észlelhető) terében vagyunk-e. Többnyire öntudatlan, szabályozó szerepe van, befolyásoló jelzéseket tartalmazhat. Irányának és tartalmának mindig jelzés értéke van.

_____ : idetartoznak az ún. paralingvisztikai (nyelven túli) tényezők, például: hangnem, hanghordozás, hanglejtés, hangsúly.

_____ : idetartoznak a gesztusok, a testtartás, a térközsabályozás, a kinezika.

2.

a) Mit állapíthatunk meg a hangból? Írj öt példát, majd mutasd be a „Megérkezett.” mondaton őket!

b) Írjatok példákat arra, hogy a tekintet iránya és tartalma jelzésértékű! Játsszátok a jeleneteket ennek igazolásával!

3.

Tervezd meg a következő szöveg szupraszegmentális szerkezetét úgy, ahogy te előadnád (pl. jelöld a szüneteket, melyik résznél tartanád fontosnak a közönséggel a szemkontaktust, hol változtatnál a hangerődön stb.)!

A szónoki stílus lényege a meggyőzés. Az ügyetlen szónok előre leírt szöveget olvas fel, vagy tanulás után mond el, s „beszéde” ilyenkor nélküli az élőbeszéd élelenségét. A tehetséges szónok hosszas felkészülés után (anyaggyűjtés, rendszerezés, a hallgatóság lélektani megfigyelése, a hatáskeltő eszközök kiválasztása, a hangzás, a gesztusok, az arcjáték, valamint az öltözék összhangjának megkomponálása stb.) szabadon adja elő mondanivalóját. Közönségével állandó kontaktusban van, képes változtatni, rögtönözni a hallgatóság reakcióinak megfelelően. Nemcsak az értelemre, hanem az érzelmekre is hat.

Az említett követelmények meghatározzák a szónoki beszéd nyelvezetét: szemléletes, képszerű, élénk szóhasználat, változatos mondat szerkesztés jellemzi (felkiáltások, kérdések, ellentétes mellérendelő összetett mondatok stb.). A nyelvi megformáláshoz társul a hangzás változatossága is. A szónoknak ismernie kell az anyaggyűjtés, elrendezés, kifejezés, emlékezetbe vésés és előadás különféle módozatait.

A szónoklás tudományát, a retorikát már az ókorban is tanították. Cicero szerint a szónoki beszéd szerkezeti egységei a bevezetés (a közönség megnyerése), az elbeszélés (a téma kifejtése), az érvelés (bizonyítás, cáfolat) és a befejezés.

(Forrás: www.sulinet.hu)

4.

Barátod előadásra készül, de tart a nyilvános szerepléstől. Adj tanácsot neki, mire figyeljen, hogyan használja a nonverbális eszközöket!

21.

A szóközi beszéd
és a testnyelv

1.

Keressetek példákat arra, miért fontos a zónatávolság betartása! Válasszatok egy helyzetet, amelyben zavaró lehet, ha nem figyelnek rá! Játsszátok el!

2.

Helyettesítsd az állandósult kifejezéseket egy-egy igével!

elhúzza a száját

eltátja a száját

felgyúri az orrát

felvonja szemöldökét

kikerekedik a szeme

lebiggyeszi az ajkát

leesik az álla

lógatja az orrát

összehúzza szemöldökét

ráncolja a homlokát

3.

Azoknak, akik szoronganak a nyilvános előadástól, a szakemberek az alábbi tanácsokat adják. Gyakoroljátok ezeket az osztály előtt az alábbi memoriterek felmondásával! (Otthon tükör előtt is próbáljátok ki!)

- Mielőtt megszólal, lassan jártassa körbe a tekintetét, és ilyen módon létesítsen szemkontaktust, személyes kapcsolatot minél több emberrel a hallgatóság soraiból.
- Pillantásának iránya balról jobbra haladjon (kultúránk nézési-olvasási irányának megfelelően), ügyeljen a lassúságra.
- Rövid ideig tartó szemkontaktust valósítson meg a hallgatóság tagjaival, de azt minél több személlyel.
- Keressen egy pozitívan reagáló személyt, akinek helyeslése megnyugtató, és hozzá többször is forduljon vissza beszéde/előadása során.
- Ne csak a terem/helyiség egyik felén ülőket pásztázza tekintetével. (Ezt féloldalasságnak is szokás nevezni.) A másik oldalon ülők egy idő után kirekesztve érzik magukat.

4.

a) Milyen beszédhelyzetben tarthatnak előadást a következő szóközök? Megoldásaidat írd a képekalá!

Szöveggyűjtemény

Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem! – A bukott férfi (részlet)

A bukott férfi hosszan álldogált a tanári szoba ajtaja előtt. Már mindenki hazament, egyenként szállingóztak a tanárok is. „Alászolgája”, mondja udvariasan hússzor egymás után és meghajtja a fejét. Ő azonban Schwickert várja, ő igen, már tizenegy óta várja Schwickert, akivel röviden és nyugodtan és értelen hangon fog beszélni. „Tanár úr”, ezt mondja majd Schwickernek, „egy ember életéről van szó. Nem akarom, hogy szerencsétlenség történjen, tanár úr, ezt Ön sem akarhatja. Ön nagyon jól tudja, hogyan történt a dolog – beszéljünk férfiasan, nyíltan, ember az emberhez. Én akkor, igen, Ön tudja mikor, mikor azt mondtam, hogy Nyolcadik Henrik, magam is tudtam, hogy nem Nyolcadik Henrik, hanem Harmadik Richárd, s már a következő pillanatban ki is igazítottam volna, mert Nyolcadik Henrik csak úgy kicsúszott a szájamon. De Ön – nem bírálni akarom Önt, csak hidegen megállapítom a tényt – Ön azonnal leültetett engem. Ne vizsgáljuk, hogy törvény és szokás szerint tette-e ezt – én azt akarom, hogy egymás közt intézzük el ezt az ügyet. Bemegyünk ide a tanáriba, Ön áthúzza az elégtelent, és alul ezt a mondatot »Osztályisméltlésre utasítatik«. Aztán elválnak egymástól, mint férfi férfitől. Ön talán csodálkozik, hogy ilyen szokatlan hangon hall beszélni – nos, hagyjuk ezt. Hogy Önök engem félreértettek, azt, jól tudom, zárkózott természetemnek köszönhetem – nem volt okom nyilatkozni eddig, és mit beszélhettem egy olyan környezetben, mely még nem érthet meg engem?” Így fog beszélni a bukott férfi, és Schwicker, aki meghökkenve hallgatta végig, egyszerre megáll, mélyen a szemébe néz, majd kipirul és hirtelen a kezét nyújtja. „Neugebauer – mondja Schwicker –, elég. Én értem önt. Adja ide azt a bizonyítványt. Ön rideg embernek hitt engem – de én nem tudtam eddig, kivel van dolgom, Neugebauer.”

Igen, a bukott férfi így fog beszélni Schwickerrel. Miért hát, hogy a bukott férfi mégis riadtan húzódik vissza, valahányszor nyitják az ajtót? Már kettő felé jár az idő, és ő tizenegyre hazaigérkezett a bizonyítvánnyal – jó volna, ha Schwicker jönne már – vagy miért volna jó? Hiszen ő nem is akar hazamenni – van neki hazája, a bukott férfinak?

De íme, itt jön Schwicker... igen, beszél hátrafelé valamit, most nem lehet megszólítani. Most se, most megy a lépcső felé – gyerünk utána, majd a lépcsőn. Nem, a lépcsőn mégse lehet, annak semmi formája – majd a portás ajtaja előtt. De a portás kint áll az ajtóban, nem lehet... itt nem lehet... De mi ez, hiszen mindjárt kimegy a kapun és aztán...

– Kérem szépen, tanár úr... tanár úr kérem...

– Na, mi az? Mit akarsz?

– Kérem szépen, tanár úr... itt az van... itt az van...

– Mi van? Hogy hívnak?

– Neugebauer.

– Ja, te nálam megbuktál! Na csak eriggy haza, aztán majd készülj a pótvizsgára.

– Igenis, tanár úr.

– Nem fog megártani egy kis tanulás a szünetben.

És Neugebauer udvariasan vigyorog.

– Igenis, tanár úr. Alászolgája.

– Szervusz.

A bukott férfi hajlong, és megindul a körúton...

Feladatok

1. Hasonlítsd össze a beszédszándék belső megfogalmazását és megvalósulását!
2. Értelmezd a címet!
3. Milyen szerepe van a helyszín leírásának és az időnek?
4. Neugebauer osztálytársa vagy. Ajánld fel neki segítségedet!

Németh László: Ha most lennék fiatal

(részlet)

A családos fiatalok nyomorúsága, úgy hiszem, két dologból ered. Nem veszik számba, hogy a házasság igen bonyolult, de ha sikeres, az öregség felé mind bővebben kamatozó vállalkozás, amelyre nemcsak szerelemmel, de mint egy sokfeltételű tudományos kísérletre, nagyon nagy körültekintéssel kell felkészülni. A másik, hogy a maguk életében vagy házasságukban csalódván, becsvágyukat a gyermekeikbe vetik át, ami egyik oka a mai túlzott gyermekkultusznak, s ezen át, amiről beszélünk: az ifjúság problémájának is. Annak, hogy egy gyermek gondozásból, sarkallásból, örömnnyújtásból mit kíván s mit bír el: megvan a foka. A túlzott figyelem, akár a „ki-elégítés”, akár a „nagyrabiztatás” alakját ölti: többet árt, mint az elhanyagolás. Az egyik természetessé teszi az önzést, a meg nem szolgált dolgok megkövetelését s a nyomában ólálkodó spleent, boldogtalanságot, a másik idő előtt nyúví el a mesterségesen keltetett ambíciókat, s húszéves korára juttatja el a gyermeket ahhoz a becsvágycsődhöz, amelybe az apa harminc-negyvenre jutott. Hogy gyermekünk milyen képességeket kapott, nem szegény s nem dicsőséges. Az ősök tarka tulajdonságaiból húzta ki az öröklés lottója. Gyermekeinket (ebben sem hibáznék többet) legokosabb tehát úgy tekinteni, mint az emberi jövő ránk eső hányadát, kis testeket, akikben a jóakarát állandó csendes sugárzásával kell a lehetőség csírázását támogatni, az apaság élménykincsét is megszervezve közben.

(Részlet Németh László *Ha most lennék fiatal* című, 1961-ben a Péti Nitrogén Művekben elhangzott előadásából, amely megjelent úő: *Sajkódi esték*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. 331–347.)

Feladatok

1. Értelmezd az író szavainak a jelentését: *sokfeltételű, nagyrabiztatás, gyermekkultusz, sarkallásból, örömnnyújtás!*
2. Helyettesítsd saját szavaiddal a kifejezéseket: *ólálkodó spleen, mesterségesen keltetett ambíciók!*
3. Fogalmazd meg – akár többféleképpen is –, mit jelent ez a mondat: Az ősök tarka tulajdonságaiból húzta ki az öröklés lottója.

Csoóri Sándor: Anyanyelvünkről

(részlet)

Számomra anyanyelvem mindent jelent, ami életemhez, létemhez hozzátartozik. Nemcsak általa tárul föl előttem a világ, hanem az emberi kapcsolatokat is gazdagítja, és ő maga a történelmünk is.

Vannak szavaink, amelyek korszakokat élesztenek fel. Például, ha azt hallom vagy olvasom: *dali pár pisztolyom* – a kuruckor, Rákóczi, Esze Tamás vagy mások, illetve egyebek idéződnek fel. Vagy ha azt hallom: *bársonyon futnak perceim* – József Attila életére gondolok. Az *anya* szó csaknem mindent felidéz, amit eszmélésem óta érzelmileg óhajtásaim közben megértem.

Anyanyelvemben benne van a feszültség, a dráma, ami a magyarság életében lezajlott. Anyanyelvem jelentette és jelenti a költészetet, adott és ad lehetőséget a képzettársításokra, a költői stílusok kialakulására a kezdetektől a szürrealista irányzatokig.

Anyanyelvem nemcsak szavaink összessége, hanem az emberi lét értelmezhetőségének lehetősége is.

Feladatok

1. Válaszd ki Csoóri Sándor anyanyelvről szóló gondolatai közül azt, amely a legjobban megtetszett neked!
2. Mi az, amit csak anyanyelveden tudsz megfogalmazni?
3. Keress olyan szavakat, szókapcsolatokat, amelyeknél te is úgy érzed, hogy korszakokat élesztenek fel!

Neumann János és a Neumann-elv emlékezete (Neumann-laudáció)

Kovács Győző, a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság alelnökének Magyar Örökség kuratóriuma előtt, 1995. december 20-án elmondott beszéde

Nehéz feladatot kaptam a Magyar Örökség kuratóriumától, 15 percben kell méltatnom korunk egyik legnagyobb tudósának és a róla elnevezett „tárolt program elv”-nek a jelentőségét, amiről már kötetek, cikkek és tanulmányok százai vagy ezrei jelentek meg, ezzel is jelezve, hogy egy rendkívül kivételes emberről, és talán nem túlzás azt mondanom, hogy századunk második felének, de a jövő évezrednek a fejlődését is befolyásoló tudományos elvről kell szólnom.

Már akkor is zavarba jövök, ha arra a kérdésre kell válaszolnom, hogy ki volt Neumann János. Eredeti képzettségét tekintve vegyészmérnök, az eredményeit tekintve elsősorban matematikus, de meteorológus is, hiszen ő vetette meg a numerikus meteorológia alapjait, közgazdász is, hiszen Oscar Morgensternnel írt közös könyve a játékelméletről a közgazdasági tudományoknak még ma is az egyik meghatározó elmélete. Neumann Jánosra emlékezhetnénk fizikusként is, hiszen a lökés- és robbanáshullámok fizikájának vezető szakértője volt, de a folyadékok és gázok hangsebességénél gyorsabb turbulens áramlásának kutatásában elért eredményei is jelentősek. Sok fizikus állítja, hogy a fizika matematikáját is ő teremtette meg, több dolgot is megjelentetett a kvantumelmélet és a statisztikus kvantummechanika valószínűségi értelmezésének matematikai alapjairól.

Így talán nem tévedek, ha nemcsak a Neumann-elvet, hanem Neumann János számos tudományos alkotását is joggal fel lehetne venni a Magyar Örökségbe, és be lehetne írni az „aranykönyvbe”.

Ki is volt Neumann János? Wiegner Jenőnek és Szilárd Leónek is tulajdonítják a következő szellemes mondatot. Valaki ugyanis megkérdezte Amerikában, hogy miért is született annyi zseni Magyarországon a század elején, a válasz az volt:

„Nem értem a kérdést. Valóban nagyon sok tehetséges magyar ember volt ebben az időben, de zseni csak egy: Neumann János.”

Jómódú zsidó bankár családból származott, és nemcsak a magas szintű oktatásáról, de a toleranciájáról is híres fasori evangélikus gimnáziumban tanult. Zürichben vegyészetet, Budapesten matematikát és fizikát, Berlinben matematikát, fizikát és filozófiát végzett.

Tanulmányait befejezve a tudomány akkori központjába, Németországba ment, ahol Göttingenben, Berlinben, Hamburgban kora nagy tudósaival dolgozott együtt. Korán kitűnt, hogy a problémákat nagyon gyorsan volt képes megoldani, egyesek szerint ez a képessége a mérnöki tanulmányaival függ össze...

1930-ban ment először Amerikába, vendégprofesszornak hívták a Princetoni Egyetemre, 1933-ban elfogadta – sok más Németországból a nácik elől menekülő, zömében zsidó tudóssal együtt – az ismételt felkérést, és 30 éves korában az USA legfiatalabb kinevezett professzoraként véglegesen Amerikában telepedett le, ahova a családját is magával vitte.

A számítástechnikával és az amerikaiak első számítógépével, az ENIAC-kal 1944-ben került kapcsolatba, amikor a Manhattan-terv keretében nagyon sok numerikus számítást kellett elvégeznie, amihez gépet keresett. Az ismerkedés olyan jól sikerült, hogy 1945-ben már a Princetoni Egyetem Felsőfokú Tanulmányok Intézetében az elektronikus számítógép programigazgatója.

A tárolt program elvét nagyon egyszerűen lehet megfogalmazni: a korábbi gépek külön adat- és programtárolóit egy tárból fogta össze. Az elvet a szükség teremtette meg, megoldást keresett arra, hogyan lehetne a számítógépeket gyorsabban programozni. Ez a megoldás annyira jól sikerült, hogy még ma is a világ valamennyi számítógépe ezen az elven működik.

Számtalan kutatás folyik a nem Neumann-elvű gép kifejlesztésére, eddig még gyakorlatilag nem sikerült. A bejelentett eredményeket egy kicsit gondosabban megvizsgálva, mindig előjön a Neumann-elv, bizonyítva, hogy a nem Neumann-elvű gép is Neumann-elven működik.

Neumann előrelátását és mély humanizmusát mutatja, hogy a Neumann-elvet sohasem engedte szabadalmaztatni. Azért, hogy ezt megakadályozza – ugyanis történtek kísérletek, hogy ezt mások megtegyék –, az elvet egy publikációjában nyilvánosságra hozta, ami megakadályozta a szabadalmaztatást. Azt mondta, nem tudom pontosan idézni, de a barátaitól így hallottam, hogy a számítógép nem egy vagy több emberé, hanem

az egész emberiségé, nem egy ember találta ki, hanem matematikusok és mérnökök hada, ezért mélyen ellene volt annak, hogy ebből egy vagy két ember hasznot húzzon vagy üzletet csináljon.

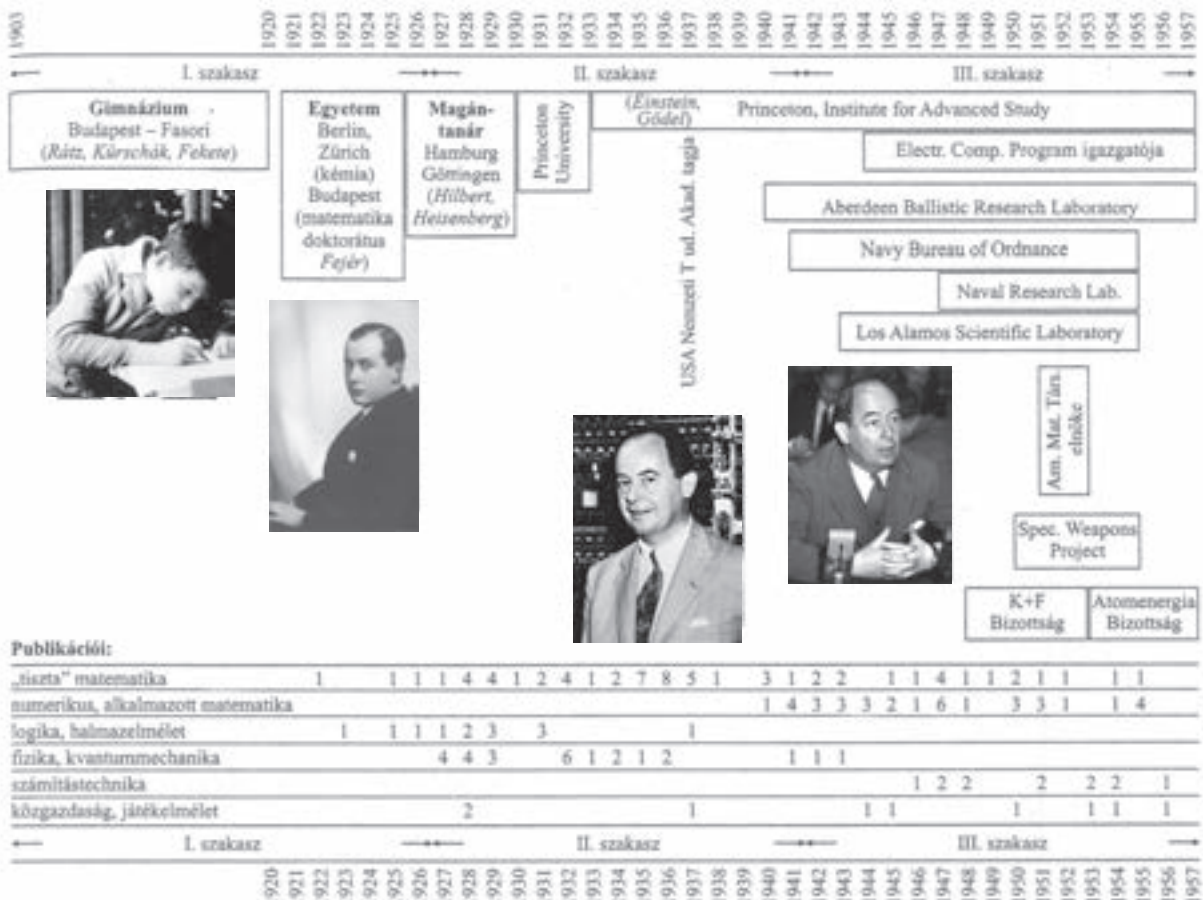
Azóta megváltozott a világ, a számítástechnika és a számítógép a világ legnagyobb üzlete, és az emberek életét, körülményeit lényegesen befolyásoló eszköz lett, amiről nem szabad elfelejtenünk, hogy a megalkotásához talán az egyik legnagyobb „építőkövet” hazánkfia, Neumann János adta.

A Neumann-portréhoz még hozzátartozik, hogy Neumann Jánost több nép is a magáénak érzi, a magyarokon kívül, és joggal, az amerikaiak, a németek, mivel Neumann tudományos pályafutása Göttingenben indult. Az osztrákok is, mert Neumann apja a nemességet – mondják az osztrákok – Ferenc József császártól kapta, Neumann hivatalos neve: margittai Neumann János, de külföldön szinte csak John von Neumann-nak ismerik... A Neumann-elv a Magyar Örökség része.

(Forrás: www.njszt.hu)

Feladatok

1. Ábrázold gondolattérképen, milyen tudományterületekkel foglalkozott Neumann János!
2. Foglald össze nyolc vázlatpontban Neumann János életútját!
3. Nézz utána az informatika-tankönyvedben, mit rejt pontosan a Neumann-elv elnevezés!
4. Mit jelent, ha valamit szabadalmaztatunk? Miért nem szabadalmaztatta az elvet Neumann János?
5. Mit jelenthet a laudáció szó? Következtess a szöveg alapján, majd ellenőrizd megoldásod az *Idegen szavak szótárában!*
6. Olvasd le az ábráról az általad már a szövegből megismert információkat! Keresd meg, milyen új információkat tartalmaz az ábra! Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten, pontosan mire utalnak!

(Az ábra Dömölki Bálint: *Összefoglaló áttekintés Neumann János életútjáról* című tanulmányából származik, amely a *Fizikai Szemle* 2003/12. számában jelent meg.)

Mit ér a szó, ha digitális?

A vizsgálat a norvégiai Stavanger Egyetemen zajlott. A kutatást végző szakértők az amerikai születésű, Angliában élő, misztikus regényeket jegyző Elisabeth George egyik huszonnyolc oldalas elbeszélését választották ki a célra – számolt be minderről a *The Guardian* brit napilap. A szöveget az ötvenfős csoport egyik fele e-bookon, a másik fele hagyományos könyv formában olvasta el. Ezt követően a szövegben felbukkanó tárgyakra, szereplőkre és a háttéreseményre vonatkozó kérdések segítségével tesztelték tudásukat. A kutatást vezető Anne Mangel előzetesen is úgy vélte, elképzelhető a különbség a történet érzelmi befogadása szempontjából. Feltételezését egy korábbi vizsgálatra alapozta, mely során kiderült: akik papíron olvasták az elbeszélést, sokkal több empátiát áruztak el, és inkább átérték a történetet, mint azok, akik iPad készüléken.

A nemrég lezajlott kísérlet eredménye arról árulkodik, hogy az elektronikus verzió olvasói kevésbé voltak sikeresek azoknak a feladatoknak a megoldásakor, amelyek az események felidézését vagy azok kronologikus sorrendbe helyezését célozták. Mangel szerint ennek oka, hogy amikor papírkönyvet olvasunk, ujjaink alatt érezzük is az oldalakat, ahogy balra egyre növekednek, jobbra egyre csökkennek, s így az a benyomásunk, hogy haladunk előre a szövegben nemcsak vizuálisan, hanem ténylegesen is.

A következő nagy kutatás már folyik, és egész Európára kiterjed majd. Ennek is az a célja, hogy megvizsgálják, a különféle formátumok miként befolyásolják a szöveg befogadását. Arra a lényeges kérdésre is keresik a választ, melyek azok a szövegtípusok, amelyeket ugyanolyan hatásfokkal lehet olvasni elektronikusan is, és melyek azok, amelyeket jobb papíron olvasni. A kutatást vezető Mangel szerint például a könnyed lektűrök esetében nincs különösebb jelentősége annak, hogy az olvasó vajon minden egyes szóra komoly figyelmet fordít-e, nem úgy James Joyce *Ulysses* című remekműve esetében. Mangel épp ezért szkeptikus azzal kapcsolatban, hogy a hallgatók egyre inkább megszabaduljanak a nyomtatott kézikönyvektől, hiszen könnyen lehet, hogy ez a tudás megszerzését teszi nehezkesebbé és kevésbé hatékonyá.

(Szathmáry István Pál – Ficsor Benedek: *Butább lesz, aki e-könyvet olvas?* című cikke nyomán. Forrás: www.mno.hu)

Feladatok

1. A szöveg alapján dönts el, melyik állítás igaz, melyik hamis!

	Igaz	Hamis
(1) A kutatást egy Angliában élő, amerikai író, Elisabeth George vezette.		
(2) A szöveget a megfigyelték fele e-bookon, a másik fele hagyományos formában olvasta.		
(3) A tesztben rákérdeztek arra, kik szerepelnek a szövegben.		
(4) A papíralapú könyvek olvasói jobban beleélik magukat a történetbe, és jobban érzékelik az idő múlását.		
(5) Az elektronikusan történő olvasás hatékonyabb.		

2. Nézz utána a következő szavak pontos jelentésének: *misztikus, empátia, verzió, kronologikus, vizuális, formátum, lektűr, szkeptikus!*

3. Gyűjtsd össze a szöveg alapján, milyen előnyei vannak a nyomtatott könyvek olvasásának!

Móricz Zsigmond: Pillangó (részlet)

Zsuzsika hallgatott, titkosan mosolygott.

– De te mér nem szólsz? – kérdezte Jóska –, mindig csak én beszélek, te meg mindig hallgatol.

– Maga a férfi, magának kell beszélni – mondta kissé csintalanul, kissé bizonytalanul Zsuzsika. Nagyon csodálkozott ezen a legényen, ez mindent elmondott, minden gondolatát, olyanokat, hogy ő nem is értette, hogy nincsen benne szégyen, az ilyent kimondani. Nem fél, hogy ő kibeszéli, elárulja? Micsoda bizalom ez? Mindig fejjele ugrik a kútba, eszeveszetten. És őt csiklandozza ez a csodálatos őszinteség, megveszi a szívét, lehunyja a szemét, úgy fogadja, de ő sohase merte volna bajait, gondjait ily őszintén kiduruzsolni, semmi férfi, még Jóska előtt sem.

– Tudod, mit mondott a nagyanyám, mikor megmondtam, hogy megházasodok – szólt Jóska, aki szó szerint vette a Zsuzsika biztatását, és úgy tele volt a szíve, hogy egész magát szerette volna átömleszteni a lányba, s a legkényesebb, legkínosabb dolgokkal hozakodott elő, mert azt hitte, ezzel ad, csak ezzel valamit: sokszor úgy szerette volna, bár nagy bűn nyomná a lelkét, hogy azt rábízassa, hogy életét kezébe tehesse az imádott leánynak.

– Aszonta nagyanyám: hogy „megbánod te még, mint a kutya, amék kilencet fiadzott”.

– Hát mennyen a fenébe – mondta a lány dacosan. Most már örült neki, hogy még mindig nem mondott se igent, se nemet a lánykérésre. Bolond ez, hogy ilyen históriákkal rémítgeti! Van ő tán olyan lány, hogy két kézzel kapjanak utána. És nem ilyen koszosok, akinek vasa sincs, hanem egészen mások, másfélék, urak, amilyenről ennek a nyavalyás napszámoslegénynek még álma sincs...

Jóska elsápadt. Mindig ez a komisz elutasítás. Ki ez a lány? Mi adja az erejét? Nem szerelmes?... Nem volna jobb csakugyan sarkon fordulni most idejében, és elmenni örökre.

A szíve összehúzódott, összeszorult; de hogy lehessen azt, mikor ennyire szereti.

Szótlanul mentek egymás mellett, s neki az öreg katonasapkás koldus szava járt az eszébe: „akit szeret az ember, annak mindent megbocsát.” Mindent? De hát ha ilyen hideg tud lenni most, menyasszony korában, mi lesz, ha asszony lesz?

Lesz ebből asszony?

Még bűvőbben, melegebben bűjt hozzá, s úgy dűnnyögte:

– Úgy szeretlek téged, Zsuzsikám, de úgy szeretlek téged, megveszek, mint a kutya.

– Égjen meg – mondta a lány felcsucsorított szájjal –, az kell; égjen hamuvá...

A legény elsötétedett. Megborzadt e kegyetlen szóra.

Feladatok

1. Milyen szerepet játszik az idézett szövegrészben az érzelmek kimondása és az érzelmek eltitkolása?
2. Hogyan hatnak Zsuzsika szavai Jóskára?
3. Milyen korban játszódhat a történet? Igazold a szövegrész alapján!
4. Keress a népnyelvre jellemző szavakat, szófordulatokat a szövegben! Milyen hatást ér el velük az elbeszélő?

Móricz Zsigmond: Úri muri (részlet)

Vasutat építeni a pusztán keresztül, a város érdekeit megvédeni! Ezek ők.

[...]

A vonat már kilenc órakor megérkezett a távoli pusztaszélbe, s nyílt pályán megállott, s a vendégek ott szállottak ki, ahol a fogatok várták őket. Egy nagypusztai község is érdekelve volt, mert eddig huszonhét kilométerre volt a legközelebbi vasúti megálló, s most rajtuk keresztül kell menni a vasútvonalnak. Hát éppen abban főtt a fejük, hogy azt kérjék, ne vágja keresztül a falut a vasút, hanem, hiszen elfér a pusztán, kerüljön annyit, hogy ne a piacon füstöljön a masina.

Tizenegyig a társaság elgyönyörködött a csudás pusztában. Voltak vagy hatvanan, nyolcvanán összesen. Mert itt voltak az építő vasúttársaság kiküldöttei, az államvasutak, a pénzügyminiszter, a földművelési minisztérium emberei, a megyének, a városnak, a falvaknak a képviselői, az útmesterek, s az isten tudná, még kicsodák s mifélék. De legnagyobb részük városba fulladt kishivatalnok-ember, akik most legelni tudnának a gyönyörű tavaszi pusztán.

[...]

No és aztán egyszer csak kongattak az asztalhoz.

A sátorok hamarságosan megteltek. Úgy rohant ott mindenki a tányéroknak, mint a malacok. Ez a hajnali felkelés; ez a délelőtti koplalás, mert bizony senki nem hozott magával ennivalót, itt pedig meghalhattak volna; aki legelni nem tud, az bizony nem rendelhet tízórait a ménesnél s a gulyánál.

S micsoda birkatokány volt! Piros és ikrás s olyan íze! Mert azt semmiféle szakács meg nem tudja adni, ahogy a juhász.

S az a jó kis könnyű bor. Olyan zöldessárga s tiszta, mint az üveg. S csúszós. Egyórai evés után már szédült volt mindenki. S a bort muszáj volt inni rá. Ki gondolt itt helyszínjárára. Előbb a várakozástól, most az italbéli mámoroskodástól senkinek kedve nem volt gyalogolni, de még kocsizni sem.

Úgy két óra tájban végre az építető vasúttársaság emberei felvetették a kérdést, s öten-hatan összeültek egy külön kis sarokba a hosszú asztal felső végén, s kezdték kiteríteni az aktákat.

– Micsoda ez itten? – kérdezte az államvasutak mérnöke, s a térképen rámutat egy nagy kerek foltra. – *Tóka* – mondta s olvasta le: „*Tóka*”...

Erre nagy csönd lett. Az urak merev arccal néztek maguk elé. Most következett a párbaj. A főügyész értette. A polgármester, a sunyi, minden hájjal megkent ravasz róka azzal a csizmadiafogással próbálkozik, hogy a régi német katonai térképet küldte ki, ahol a Dóka határrész tévesen Tókának van írva.

Mindenki várt. Vártak, hogy ő egy szóval eloszlattja-e a tévedést. De ő nem szólt. Tovább gondolt. A jövő évi választásra. Játszva lehet lelőni az öreget.

Hogy a főügyész hallgatott, a mérnök föllélegzett.

– Nem *Tó-ka* az, kérlek alázattal – mondta röhögve –, hanem egy kétezer holdas *tó*.

A főügyész szeme meg se billent. Zseniálisnak találta ezt a marha ötletet.

– Víz? – mondta az állami főmérnök. – Akkor tényleg nem lehet a falu felé vinni a vasútvonalat.

A főügyész csöndesen fütyörészni kezdett, s az ágasról lekasztotta a puskáját, kézben vitte, mint a katona, csak kint a szabadba vetette a vállára. A vadászkalapja mellett egy kis szárcsaszárnyacska volt, s szemébe húzta betyárosan.

– Hová mégy, főügyész úr? – kérdezte valaki.

– Kacsázni – mondta.

– Merre?

– Ide a Tókára...

Feladatok

1. Milyen szerepe lehet a vasútnak egy falu vagy város életében?
2. Mit gondolnak a helybeliek a vasútvonal kialakításáról?
3. Értelmezhető-e a helybéli mérnök szava beszédaktusként? Válaszodat indokold!
4. Milyen jelentései vannak a *kacsa*, *kacsázni* szavaknak? Értelmezd a jelentést az adott beszédhelyzetben!

Örkény István: A törzsvendég

– Ne haragudjon a kedves vendég, hogy ma nem tudom fölolvasni az étlapot, de tessék körülnézni, most van a csúcsgalamb, ilyenkor azt se tudom, hol áll a fejem. Viszont, ha már véletlenül egy asztalhoz ültek, talán a fiatalurat megkérjük, hogy amíg kihozom neki a bécsi szeletet, olvassa föl a nénikének az étlapot, kivéve a leveseket, mert azokra nem kíváncsi.

– Tessék, kérem. Halak. Van rántott ponty. Ponty rostos, burgonyasalátával.

– Az igazat megvallva, nem vagyok halpárti, bár ennek a helynek az a híre, hogy nem tógazdasági pontyot vesznek, hanem folyamit. Különbö is, mindenki dicséri az itteni konyhát, én csak azt nem bírom bennük, hogy kézzel írják az étlapot.

– Akkor ne is folytassam a halakat?

– Félreértett. Nekem nem a halak ellen van kifogásom, hanem a kézzel írott étlap ellen, mert azt nehezemre esik elolvasni, pláne itt, ahol ráadásul valami rosszfajta indigót használnak, amitől még el is van kenődve az írás.

– Van kétféle halászlé. Szálka nélküli és nem szálka nélküli. Megrendeljem valamelyiket?

– Mi jut eszébe? És miért kiabál? Mert a kiabálást, azt nagyon nem szeretem.

– Azt hittem, a hallása sincs rendben a néninek. Akkor mondom a húsféléket. Borsos tokány. Krokett, idei zöldborsófőzelékkel.

– Nincs a fülemmel semmi baj, még látni is elég jól látok, csak a kézzel írott étlappal nem boldogulok. Viszont az én nyugdíjamból nem telik elegáns ruhákra, márpedig a jobb fajta vendéglőkből, ahol géppel írják az étlapot, kinézik az ilyen kopott ruhás vendégeket.

– Marhaszelet vadmártással. Mondjam talán az árakat is? Tizenkettő hús.

– Nem érdekelnek az árak, pedig a nyugdíjam felét kénytelen voltam öt hónapra elzálogosítani, amikor egyszer úgy nekirántottam a térdemnek az asztalfiókot, hogy három porcogó gyulladásba jött. Az a nő különben, akitől az előleget kaptam, most perel.

– Még egy csomó húsétel van hátra, de így sose jutunk a végire.

– Nézze csak meg, van-e szűzerméjük, mert az hetek óta nem szerepel az étlapon, de nemcsak itt, hanem az egész kerületben.

– Hát most van. Szűzermék tört burgonyával. Megrendelhetem?

– Dehogy rendelheti! Egyébként nem szeretném, ha félremagyarázná, amit az előbb a jobb fajta vendéglőről mondtam. Én azokba egy csöppet sem kíváncsi vagyok, mert ezekben a szerény kifőzésekben sokkal nagyobb fantáziával főznek. Itt például még gombás bélszín is szokott lenni.

– Most is van. Azt hozassak?

– Jaj, dehogy. Szerencsére kifogtam egy jó ügyvédi munkaközösséget, ahol megmagyarázták, hogy se nyugdíjat, se kegydíjat pörrel lefoglalni nem lehet.

– Hát most olvassak, vagy ne olvassak? Savanyú tüdő gombóccal. Vesevelő. Paraj tükörtojással.

– Én csak azt szeretném tudni, hogy a paraj tükörtojással miért szerepel mindenütt a húsételek között. De látom, már türelmetlen. Még a téstákat olvassa fel, a sajtok nem érdekelnek.

– Almás lepény. Máglyarakás. Tiroli rétes is volt, de elfogyott.

– Köszönöm a fáradozását. Manapság szidni szokás a fiatalokat, hogy közönyösek és érzéketlenek, de én ebből csak annyit vettem észre, hogy majd mindnyájan türelmetlenek. Maga is, fiatal ember, nagyon élvezetesen olvasott, de azért érezni lehetett, hogy maga is siet... Még egyszer köszönöm. A viszontlátásra.

– El tetszik menni?... Nézze csak, kisasszony, elment a nénike, pedig az egész étlapot fölolvastam neki.

– A sajtokat is?

– A sajtokat nem.

– Szoktam is szólni, hogy nemcsak a leveseket, hanem a sajtokat se kell neki fölolvasni, de ő mindig csúcsgalambban jön be, amikor azt se tudom, hol áll a fejem... Tessék a bécsi szelet.

Feladatok

1. Mit jelent: *törzsvendég, pláne, kifőzés, indigó?*
2. Mikor íródhatott ez a novella? Keress információkat a szövegből!
3. Alkoss párbeszédet a következő szövegekkel!
*azt sem tudja, hol áll a feje
kifog valamit*
4. Értelmezd a szöveget mint beszédaktusok sorozatát! Miért lehetséges ez?
5. Gyűjts példákat arra, hogyan fejeződik ki a szövegben, hogy a felolvasó már türelmetlen!
6. „Manapság szidni szokás a fiatalokat...” Írj egy nyolc-tíz mondatos érvelést a hölgy/a fiatalember nézőpontjából!

Egy különleges római szokás: az istenek kiszólitása

Tudjuk ugyanis, hogy minden város valamely isten oltalma alatt áll, s a rómaiaknak titkolt, sokak előtt ismeretlen szokása volt, ha egy ellenséges várost ostromolni kezdtek, és bíztak benne, hogy már-már elfoglalják, egy bizonyos varázsigével „szólitották ki” annak védelmező isteneit; ennek oka részben az, hogy úgy hitték, másként nem képesek a várost elfoglalni, de még ha ez lehetséges lett volna is, bűnnek tekintették volna istenek foglyul ejtését. Ezért maguk a rómaiak sem akarták bárkinek is elárulni annak az istennek nevét, akinek oltalma alatt Róma városa áll, és városuk latin nevét is titokban tartották. [...] A városnak valódi, titkolt neve azonban a legtudósabbak számára is titok; maguk a rómaiak vigyáztak arra, nehogy velük is megtörténjen az, amit ők maguk gyakran tettek az ellenséges városokkal, hogy tudniillik az ellenség „szólitssa ki” isteneiket, ha a védelmező isten neve közismertté válik. Arra is vigyázniuk kell, hogy ne keltsen zavart egy olyan félreértés, amelynek már többen áldozatául estek, hogy ti. úgy vélik, egy és ugyanazon varázsigével lehet valamely város isteneit kiszólitani és a várost magát elátkozni. Én ugyanis Sammonicus Serenus Titkok könyve [Res reconditae] című munkájában megtaláltam mindkét varázsigét; ezekről ő azt állítja, hogy egy bizonyos Furiusnak igen régi könyvéből idézi őket. Az a varázsigé tehát, amellyel ostrom idején valamely város isteneit ki lehet szólitani, a következő: „Akár isten vagy Te, akár istennő, aki Karthago népét és városát oltalmad alatt tartod, Téged kérek, te nagy isten, ki véded ezt a várost és népét: könyörgök hozzád és isteni társaidhoz: hagyjátok el Karthago népét és városát, hagyjátok magukra szent helyeit, templomait és városukat, és távozzatok el belőle! Népébe és államába ojtsatok félelmet, rettegést, feledést; hozzánk hivatván, jöjjetek Rómába énhozzám és az én népemhez; a mi szent helyeink, templomaink és egész városunk legyen kedvesebb és szeretetesebb számotokra; úgy álljatok az én római népemnek és az én katonáimnak élére, hogy azt lássuk és észrevegyük. Ha így tesztek, fogadom: templomokat és ünnepi játékokat alapítok.”

(Macrobius, *Saturnalia* 3,9. Hahn István fordítása)

Feladatok

1. Határozd meg röviden a szöveg alapján, mit jelent az istenek kiszólitása!
2. A szöveg alapján dönts el, melyik állítás igaz, melyik hamis!

	Igaz	Hamis
(1) Csak a birodalmak fővárosai álltak valamely isten oltalma alatt.		
(2) A rómaiak nem tartották titokban városuk latin nevét.		
(3) Ugyanazzal a varázsigével lehetett a város isteneit kihívni és a várost elátkozni.		
(4) Az istenek foglyul ejtésétől a rómaiak tartottak.		

Petőfi Sándor: A magyar ifjakhoz

Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?
Avvagy virág vagy te, hazám ifjúsága?...
Jaj az olyan kertnek,
Jaj még annak is, mert megverte az isten,
Ahol, mint ti vagytok, magyar ifjak, ilyen
Virágok teremnek!

Felhő alakjába lelkem átöltözik,
Ugy száll a hon fölött nyugattól keletig
Sötéten, csendesen:
Ha volna mennyköve, mint van a felhőnek,
Csapásítól, ifjak, sokan hevernétek
A port, élettelen.

Mert ti az életet meg nem érdemlitek,
Egész nagy csillagok voltak őseitek,
És ti? csak parányok!
Ne adja a balsors, hogy e szegény haza
Bajában reátok szorúljon valaha...
Ti meg nem ónátok.

Szivetek mindig-nyílt-ajtajú palota,
Tódulnak, tódulnak seregestül oda
Víg, zajos vendégek;
Garázda népséggel telik meg a terem,
S ezek között helye nincs az örömtelen
Honfiérezménynek.

Sziveteknek alig marad egy szöglete,
Ahol titkon magát pók gyanánt szövi be
A hazaszeretet,
S ez is csak addig van, míg jön az önérdek,
És azt javasolja, hogy lesöpörjétek,
Mint hitvány szemetet.

Oh mily gyöngék vagytok! kiknél a hazának
Fénye nem ér annyit, mint a hiúságnak
Mulandó csilláma.
Oh mily gyöngék vagytok! nap süthetne rátok,
S e helyett kis lámpa, melyet körülálltok,
Nyomorú kis lámpa.

Szent hazaszeretetet, mibe mártsam tollam?
Hogy dicső képedet híven lerajzoljam,
Oly híven, oly szépen,
Hogy megbűvöld, ki rád szemét fogja vetni,
Hogy örök tanyára tégy szert valamennyi
Magyar kebelében.

Ti bálványimádók, hiúság rabjai!
Jertek, gyilkot fogok szivembe mártani,
Hadd feccsenjen vére
Szét fejeitekre... tán sikere leszen.
Tán megtértek tőle... jertek hozzám ezen
Uj keresztelésre!

Pest, 1847. február

Babits Mihály: Petőfi koszorúi

„Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?”
Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?
Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát?
Ünnepe vak ünnep, s e máj napoknak
szűk folyosóin a szavak úgy lobognak,
mint az olcsó gyertyák.

Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar:
talány zaja, csöndje
és úgy támolyog az idők sikátorán,
mint átvezetett rab a fogház udvarán
börtönből börtönbe.

Ki ünnepli ŐT ma, mikor a vágy, a gond
messze az Övétől, mint sástól a vakond
avagy gyáván bujjik,
s a bilincses ajak rab szavakat hadar?
Csak a vak Megszokás, a süket Hivatal
hozza koszoruit.

Óh, vannak koszoruk, keményebbek, mint a
deszkák, súlyosabbak, mint hantjai kint a
hideg temetőnek!...
Kelj, magyar ifjúság, tépd le a virágot,
melyet eszméinek ellensége rádob
emlékére – kőnek!

Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos fűzérbe görbítve – légy szabad
virág szabad földön:
hogy árván maradva megrablott birtokán
mondhassa a magyar: „Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!”

Avagy virág vagy te?... légy virág, légy vigasz!
Legyen lelked szabad, legyen hangod igaz
az Ő ünnepségén:
Koporsó tömlöcét aki elkerülte,
most hazug koszorúk láncait ne tőrje
eleven emlékének!

Feladatok

1. Olvasd el Petőfi Sándor 1847-ben és Babits Mihály 1923-ban írott versét!
2. Figyeld meg, milyen képekkel jeleníti meg Petőfi a kortársait!
3. Milyen képekben ábrázolja Babits az ifjúságot?
4. Hogyan valósul meg a szövegek „párbeszéde”?
5. A történelmi háttérismeretek felidézésével értelmezzétek a két költő látásmódját!

Európé, kontinensünk mitikus névadója

Európéről szól a klasszikus világ egyik legpatinásabb legendája. Európé volt Minósznak, Kréta királyának a szülőanyja, ennél fogva a földközi-tengeri civilizáció egyik legrégebb ágának ősanja. Futólag Homérosz is említi, azonban mint ártatlan királynőt, akit elcsábított az Istenek Atyja; halhatatlanná a szürakuszai Maszkhasznak tulajdonított Európé és a bika, de főként a római költő, Ovidius Átváltozásokja tette. A szülőföldje, Fönícia (Phoinikia) tengerpartján udvarhölgyei társaságában játszadozó Európét Zeusz hófehér bika alakját magára öltve csalta lépre:

Játszadozik veled, zöld füveken kedvére szökellget,
végülis oldalt dől le elébe a sárga fővénybe;
majd, továtúnve a szűz félelme, szügyét odanyújtja,
hadd veresse a lány, szarvát is, friss koszorúkkal
hadd koszorúzza körül. Nekibátorodott a királynő,
s nem sejtve, kire ül, hátára került a bikának;
ekkor a szárazról fölemelkedik, indul az isten
lassan a vízhez alá, ravaszul sétál a sekélybe,
majd messzebb, s már mély víznek közepén viszi hátán
zsákmányát. Remeg ez, s könnyezve tekint a partot,
jobbkeze szarvat tart, bikaháton nyugszik a másik;
míg meg-meglebegő leplével játszik a szellő.

Így született Európé legendája, amelyet aztán megfestettek a Pompeji házaiban talált görög vázákön, és megfestettek a modern időkben olyan festők, mint Tiziano, Rembrandt, Rubens, Veronese vagy Claude Lorrain.

A Kr. e. 5. században élt történészt, Hérodotoszt hidegen hagyta a legenda varázsa. Szerinte Európé elszöktetése csupán a nők kölcsönös elrablása miatt ősidők óta folytatott háborúk egyik epizódja volt. Egy Türoszba való föníciai banda elrabolta lőt, Argosz királyának lányát, mire a krétai görögök egy bandája kikötött Fönícia partjain, és magával hurcolta a türoszi királynőt. A „szemet szemért, fogat fogért” tipikus esete.

Európa legendája sokféle utalást tartalmaz. Az azonban biztos, hogy a királynőt Fönícia (a mai Dél-Libanon) partjairól Krétára fuvarozó Zeusz az idősebb keleti, ázsiai civilizációk gyümölcsseit is elvitte az égei-tengeri új szigetgyarmatokra. Fönícia a fáraók vonzaskörzetébe tartozott. Európa útra kelése ily módon mitikus kapcsolatot teremt az ókori Egyiptom és az ókori Görögország között. Európé fivérének, Kadmosznak tulajdonítják, hogy hűgát keresve és bebolyongva az egész Földet, eljuttatta az írás művészetét Görögországba.

Európa utazásában bennfoglaltatik azoknak a kiirthatatlan nyughatatlansága is, akik a királynő nyomdokaiba léptek. A földközi-tengeri civilizáció állandó mozgásban volt, nem úgy, mint a folyóvölgyi civilizációk: a Nílus- és az Indus-völgyi, a mezopotámiai vagy kínai, amelyek sokáig álltak fönn, de földrajzilag és szellemileg tetszhalott állapotba dermedve. A mozgás változékonyságot, bizonytalanságot okozott. A változékonyságból az eszmék forrongása fakadt, a bizonytalanság energikus cselekvésre sarkallt. Minósz a hajóiról volt híres, Krétát számíthatjuk az első tengeri nagyhatalomnak. A hajók embereket, árukat és kultúrákat szállítottak, s ezeket mindenféle módon cserélgették azokkal a vidékekkel, ahol kikötöttek. Akárcsak Európé leple, ezeknek e régvolt tengerészeknek a gondolatai is állandóan ott lebegtek a szellőben – tremulae sinuantur flamine vestes¹.

A bika hátán Európé a napjárásának megfelelően haladt, keletről nyugatnak. Egy másik legendaszerint a nap egy tűzszekér, amelyet láthatatlan paripák röpítenek napkeleten túli titkos istállójukból napnyugtán túli pihenőjükre. S valóban, a többféle lehetséges etimológia közül az egyik Ázsiát, napkelet földjét Európával mint „napnyugati vidékkel állítja szembe. A heliének az „Európa” nevet az Égei-tengertől nyugatra eső területeik jelölésére kezdték használni, régebbi kis-ázsiai birtokaiktól megkülönböztetendő.

¹ tremulae sinuantur flamine vestes: Meglebegő leplével játszik a szellő.

Az európai történelem hajnalán az ismert világ keleten terült el. Az ismeretlen nyugaton várt felfedezésre. A kíváncsiság ugyan Európé vesztét okozta, ám egy új civilizáció megteremtéséhez vezetett, amely végül is az ő nevét viseli, s amely elterjedt az egész félszigeten.

(Norman Davies: *Európa története*, Budapest, 2002. 15–16.)

Feladatok

Olvasd el figyelmesen az alábbi szöveget, majd válaszolj a kérdésekre!

1. Milyen antik szerzők örökítették meg Európé elrablásának mítoszáját? Sorold fel mindazokat, akiket a cikk említ!
2. Kik és melyik területet nevezték el először a mitológiai királynőről?
3. Milyen mitológiai utalások révén válhatott az elrabolt királynő az új kontinens névadójává?
4. Bizonyítsd be, hogy az ismeretlen iránti fogékonyság, a kíváncsiság jellemző a kontinens történelmére! Gondolataidat címezzed az európai kultúrát nem ismerő, amerikai hallgatóközönség számára!
5. Mit jelentenek az alábbi szavak?
mitikus, energikus, tipikus
6. Emelj ki a szövegből köznyelvi, társalgási stílusra és szépirodalmi stílusra utaló elemeket!
7. Fogalmazd meg két kérdést a témával kapcsolatban, amelyről a szöveg nem adott információt!

Borges¹ és a megjósolt jövő

Az író, aki feltalálta az internetet

Ki gondolta volna, hogy az argentin íróról, [Jorge Luis Borgesről](#) kiderült, hogy ő fedezte fel az internetet? Hiszen a legtöbbször régimódinak mondott Borges történeteinek többsége a technikai újítások előtti múltban játszódik, és áhítatos tisztelettel kezelte az antik szövegek művészi fensőbbiségét. Szinte egész életében filológusként, könyvtárosként dolgozott: 1937-ben a Városi Könyvtár *Miguel Cané* részlegében segédként kezdett, 1955-ben pedig teljesült régi vágya: a Nemzeti Könyvtár igazgatójává választották. Borges a nyomtatott könyveket nemcsak tartalmukért becsülte, hanem tárgyként is művészi alkotásoknak tekintette őket.

A [New York Times cikkéből](#) kiderül, hogy a klasszikus Borges-kép kezd átalakulni, a szerző recepciója az utóbbi években meglepő fordulatokat vett: egyre több kutató – irodalomtörténészek és kulturális elemzők is (például Umberto Eco) – jutott arra az álláspontra, hogy Borges bizarr módon előre megjósolta a világháló létrejöttét.

Egy nemrég megjelent könyvben, melynek címe [Borges 2.0: From Text to Virtual Worlds](#) (Borges 2.0: A szövegtől a virtuális világokig) az író, Perla Sassón-Henry párhuzamot von a decentralizált internet világa, a webkettes csatornák – mint például a YouTube, a blogok és a Wikipédia – és Borges történetei között, amelyek aktív résztvevővé teszik az olvasót. Sassón-Henry, a United States Naval Academy nyelvi tanszékének docense szerint Borges írásainak érdekessége, hogy egyedülálló módon, futurista szemszögből mutatják be a régi világot. A téma többeket foglalkoztat: idén fog megjelenni egy másik kötet a Bucknell University Press gondozásában a provokatív *Cy-Borges* címmel.

Borgest mindig is foglalkoztatta a mindenki által használható, a közösség által írt és szerkesztett enciklopédia és a mindent magában foglaló világgönyvtár idealista gondolata. Három novellája az 1941-ben megjelent *Az elágazó ösvények kertje* című kötetben olvasható *Tlön*, *Uqbar*, *Orbis Tertius* és a *Bábeli könyvtár* és az 1944-es *Fortélyok* kötetben olvasható *Funes*, az *emlékező* című írásokban megdöbbentő részletességgel vetíti elő a 21. század webkettes világának akkor még idealista, mára természetes jelenségeit. Írásainak visszatérő témái, a végtelen könyvtárak, mindenre emlékező emberek, interaktívan írt enciklopédiák és virtuális világok,

¹ Jorge Luis Borges (Buenos Aires, 1899. augusztus 24. – Genf, 1986. június 14.); ejtsd: borhesz) argentin költő, elbeszélő, esszéíró, irodalomtörténész, filozófus, a 20. századi világirodalom egyik legjelentősebb alakja.

alapvető hivatkozási ponttá váltak az irodalom és a technológia határvonalainak elmosásán dolgozó interdisciplináris kutatók számára. Amerikában először a 60-as évek elején adták ki a fenti novellákat *Labyrinths* címmel, és több mint 40 évet kellett várni, hogy újra megjelenjenek, a változásokat mutatja, hogy a májusban piacra került új kiadás előszavát már William Gibson cyberpunk szerző írta.

Borges tragédiája, hogy mire 1955-ben végre megkapta az állást, amire mindig is vágyott, már teljesen elveszítette látását. Számot vetve helyzetével a következőket írta *Az ajándékok verse* című költeményében:

Senki ne süllyedjen könnyig, se gáncsig,
Isten mesteri rendelését látva,
Kinek fejedelmi iróniája
Könyvet adott nekem s hozzá homályt is.

Gazdájává e könyvek városának
Kihúnyt szemet tett, amely csak az álmok
Könyvtárában böngészhet a megszállott
Sorok között, miket a hajnal átad (...)
(Somlyó György fordítása)

A következőkben a New York Times cikkéhez hasonlóan részleteket olvashatnak Borges említett novelláiból, amelyek a szerző futurista álmainak megvalósulásaként szintén elérhetőek az interneten, és címükre kattintva teljes terjedelmükben olvashatóak.

A végtelen enciklopédia teória

Borges:

„Ez a merész becslés az alapproblémához vezet vissza: kik találták ki Tlönt? Óhatatlan a többes szám, mert mindenki egyhangúan elvetette azt a föltevést, hogy egyetlen ember – egy szerényen, homályban munkálkodó, fölmérhetetlen Leibniz – találta volna ki. Úgy gondolják, hogy ez a brave new world² olyan emberek, csillagászok, biológusok, mérnökök, metafizikusok, költők, kémikusok, számtantudósok, moralisták, festők, földmérők titkos társaságának a műve, akiket egy ismeretlen zseni irányít. Sokan vannak, akik értenek ezekhez a különféle ismeretekhez, de csak kevesen, akikben lelemény is van, és még kevesebben, akik képesek szigorú és rendszeres tervnek alárendelni ezt a leleményt. Olyan óriási tervben minden írónak csak parányi része lehet.” (*Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*, 1940, Benyhe János fordítása)

És a jelen:

A Wikipédia, az online írt enciklopédia projektje 2001-ben kezdődött, és mára több mint 9 millió szócikkkel rendelkezik a világ több mint 250 nyelvén. A folyamatosan változó, bővülő bejegyzéseket több mint 75 ezer aktív közreműködő írja, és legtöbbször anonimitásban marad. A gyakran idézett mondás szerint a Wikipédia misztikuma és problémája abban rejlik, hogy „csakis gyakorlatban működik, elméletben nem”.

Az életünk mint blog

Borges:

„Kétszer-háromszor egy teljes napot is földidézett; közben sose habozott, mégis minden földidézés egy teljes napig tartott. »Nekem magamnak több emlékem van, mint valamennyi embernek együttvéve, mióta világ a világ« – mondta. Meg ezt is: »Az én álmom olyan, mint a maguk ébrenléte.« Meg hajnal felé ezt is: »Uram, az én emlékezetem olyan, mint egy szeméttároló.«” (*Funes, az emlékező*, 1942, Benyhe János fordítása)

² brave new world: 'hős új világ'

És a jelen:

A blog több, mint napló. És a „mikroblog”, már több, mint blog. A „mikroblog” manapság egyre tovább fejlődik a folyamatos életdokumentálás irányába (life-logging). Míg a klasszikus naplókban, majd blogokban inkább az egyén által végzett és átélt főbb napi eseményeket és gondolatokat örökítették meg, a „life-loggerek” mindent megörökítenek, amit látnak, hallanak, mondanak vagy olvasnak. Az egyik leghíresebb és legrégebb „life-logger” Gordon Bell 73 éves programozó, aki úgy dokumentálja életét, hogy sapkájára illesztve audiofelvevőt és videokamerát visel folyamatosan, amely 60 másodpercenként képeket készít arról, amit lát.

Az univerzális könyvtár

Borges:

„E cáfolhatatlan premisszákból arra következtetett, hogy a Könyvtár teljes [...] és polcain a hús-egynéhány ortográfiai jel valamennyi [...] lehetséges kombinációja előfordul, vagyis mindaz, ami kifejezhető (és valamennyi nyelven megvan). [...] Amikor kihirdették, hogy a Könyvtár minden könyvet magában foglal, különös boldogság volt az első érzés. Minden ember az érintetlen és titkos kincs urának érezte magát. Nem volt probléma, sem egyéni, sem a világot érintő, amelyre ne lett volna ékesszóló megoldás valamelyik hatszögben.” ([Bábeli könyvtár](#), 1941, Boglár Lajos fordítása)

A jelen:

Még ma is kétséges a kimenetele annak a kezdeményezésnek, amelynek célja, hogy digitalizálják a világ összes egyetemének könyvtári katalógusait. Raj Reddy, a kezdeményezés egyik szerkesztője szerint az, hogy már túl vannak másfél millió cím feldolgozásán, egyre közelebb viszi őket az univerzális könyvtár létrejöttéhez, amely nem utópia többé: eljön majd az idő, amikor mindenkinek elérhető lesz a világ bármely részén megjelent és kategorizált könyv és tanulmány is. Ám sokaknak az internet máris az univerzális könyvtárat jelenti, hiszen minden elérhető a legegyszerűbb ételreceptektől a legújabb orvosi kutatásokig. (Nélküle többek közt ez a cikk sem jött volna létre.)

(Forrás: www.litera.hu)

Feladatok

1. Mit jelentenek a következő kifejezések? *webkettes*, *life-logger*, *Wikipédia*
2. Gyűjtsd össze a szövegből, milyen forrásokra hivatkozik cikkében a szerző!
3. Ez a cikk a litera.hu online irodalmi portálon jelent meg. Mit jelölhetnek a szöveg pirossal aláhúzott elemei? Miként kapcsolhatók össze az intertextualitással?
4. Mit jelentettek Borges számára a könyvek?
5. Fejtsd ki egyoldalas esszében a véleményed az internetes életdokumentálásról!

Ínycsiklandó nevek

Nomen est omen – a név végzet. Ez a régi mondás, úgy tűnik, az éttermekben csakugyan igaz: az, hogy egy és ugyanaz a fogás milyen néven szerepel az étlapon, nagy hatással lehet arra, hogy a vendégek milyen gyakorisággal fogják megrendelni. Azt már korábban megfigyelték, hogy az egyszerű, és ezért jellegtelen ételmegnevezésekhez képest a részletesebb leírások megváltoztatják az étel nyújtotta élményt. Például akik ugyanazt a fogást „zaftos olasz tengerihal-filé” néven fogyasztották, utólag sokkal ízletesebbnek ítélték, mint azok, akiknek a semmitmondó „tengerihal-filé” néven szolgálták fel. Érdekes eredmény volt az is egy korábbi kutatás során, hogy amikor a „roston sült csirke” megnevezést egy étterem étlapján „omlós roston sült csirke” névre változtatták, a rendelések száma 27%-kal megnőtt.

Az életszerű terepkiérleteiről ismert francia pszichológus, Nicolas Guéguen és munkatársa, Céline Jacob a korábbi tapasztalatok alapján egy olyan kísérletet tervezett, amelyben egy kicsit továbbléptek, és az ételnevekhez kapcsolódó érzelmek hatását vizsgálták. A kísérlet során – amint arról a kutatók a *Food Quality and Preference* című folyóiratban beszámoltak – egy kis bretagne-i vendéglőben az étterem vezetőinek segítségével heteken át váltogatták az étlapot. A vizsgált időszak alatt bizonyos ételek állandóan szerepeltek az étlapon, csak éppen a nevük változott időről időre. A kutatók négyféle megnevezést kreáltak egy-egy saláta, húselétel, hal és desszert számára. Minden név más hangulatú volt, más érzelmeket idézett fel: volt szokványos név, családi emlékeket ébresztő név, hagyományt idéző név, sőt még hazafias név is. A hal esetében például a következő nevek váltakoztak a különböző napokon: „tőkehal roston”, „nagy házias tőkehal roston sütvé”, „eredeti, roston sült tőkehal” és „kelta roston sült tőkehal”.

Összesen 1838 vendég rendeléseit elemezve kiderült, hogy a családra, a hagyományra és a hazafiságra utaló elnevezések egyaránt megnövelték a rendelések gyakoriságát ahhoz képest, amikor ugyanaz az étel szokványos néven szerepelt az étlapon, és az összes változat közül a családi emlékeket idéző nevek bizonyultak a leghatékonyabbnak. A hatás mögött álló lélektani mechanizmust illetően Guéguen és Jacob az elvégzett kísérlet alapján csak feltételezéseket fogalmazhatott meg. A legvalószínűbb magyarázat az, hogy az egyes ételnevek pozitív érzelmeket ébresztettek a vendégekben, és ezek mintegy átsugároztak magukra az ételekre is. Emellett az is szempont lehet, hogy egyes felmérések szerint a franciák – alighanem más országok lakosaihoz hasonlóan – úgy gondolják, hogy ötven évvel ezelőtt jobb minőségű élelmiszerek voltak forgalomban, mint manapság. A múltat idéző nevek pedig feléleszthették a régi jó minőség iránti nosztalgiát is. Természetesen ezek csak feltételezések, az viszont bizonyított ténynek tűnik, hogy a vendéglősök szinte észrevétlenül befolyásolva a vendégek érzelmeit, „beszabályozhatják” az ételek népszerűségét. Ennek például akkor lehet gyakorlati jelentősége, ha az étterem vezetői azt szeretnék, hogy egy új, a kínálatban addig nem szereplő ételt minél többen kipróbáljanak.

Lényeges körülmény, hogy az a vendéglő, ahol Guéguen és Jacob kísérlete zajlott, egy autópálya mellett működik, és a vendégek legnagyobb része átutazó, aki ritkán fordul meg ott. A törzsközönseget kiszolgáló étterem esetében az ételek elnevezésének bizonyára kisebb a jelentősége, hiszen a vendégek ott jól ismerik a választékot, és a rendeléskor nem kell csupán a fogás nevének ízlelgetésére hagyatkozniuk.

Mannhardt András

(Mannhardt András: *Ínycsiklandó nevek*. Forrás: www.eletestudomany.hu)

Feladatok

1. Milyen hatása volt annak, hogy megváltoztatták a „roston sült csirke” nevét az étlapon? Mi lett a kutatás eredménye?
2. Foglald össze öt pontban Nicolas Guéguen és munkatársa, Céline Jacob kísérletének lépéseit!
3. Állíts össze egy háromfogásos menüt kedvenc ételeidből! Adj nekik különböző hangulatú neveket!

A felnőtteknek is gondot okoz a szövegértés

A tizenöt éves magyar diákoknak csaknem ötöde, tizenkilenc egész hét tized százaléka nem érte el a hatfokozatú nemzetközi PISA-felmérésen a kettős szintet olvasásból. A nemrégiben közzétett vizsgálatból kiderül, szövegértés terén Magyarország eredménye két egész egy tized százalékkal romlott a 2009-es felméréshez képest. Ráadásul még a lesújtó eredmények is szebb képet festenek a valóságnál. A felmérésből ugyanis kimaradtak az iskolarendszertől kieső fiatalok, illetve azok, akik tizenöt éves korukig nem érték el a hetedik osztályt. De ha ilyen a fiatalok teljesítménye, akkor milyen lehet a felnőtteké?

Egy 2012-ben publikált uniós vizsgálat szerint Európában minden ötödik felnőtt nem rendelkezik megfelelő szövegértési készséggel a modern társadalomban való boldoguláshoz. Magyar adatok viszont nincsenek, ha zánk nem vett részt a felmérésben.

Nagy Attila szociológus, olvasáskutató becslése szerint a húsz–harminc évesek körében húsz–huszonöt szá-

zalék, a harminc–negyven évesek között huszonöt–harminc százalék lehet azok aránya, akiknek – bár a betűket ismerik – gondot okoz a szövegértés. Ők más szóval funkcionális analfabéták.

– Nem tudnak megfelelően értelmezni egy használati utasítást vagy egy gyógyszeres dobozra írt útmutatót, nem is beszélve a postai, illetve a banki ügyintézésről – érzékeltette a hétköznapiakban is jelentkező problémákat Nagy Attila.

Mindez komoly gátat jelent a munkavállalás során, hiszen alapvető szóbeli vagy írott instrukciókat sem képesek megérteni. Nemzetközi kutatásokból kiderült, hogy szoros összefüggés van az írástudatlanság és a munkavállalás között: akinek gondot okoz az írás-olvasás, azoknak csaknem kétharmada munkanélküli vagy alacsony presztízsű, rosszul fizetett munkakörben dolgozik.

A PISA-eredmények után mindig fellángol a vita az oktatás átalakításáról, de hogyan lehet segíteni az iskola-rendszerrel távol lévő felnőtteknek? Az olvasáskutató – a sok kritika ellenére – hasznosnak tartja, hogy a közmunkások iskolába is járnak, írni-olvasni tanítják őket, mert akinek az is gondot okoz, hogy egy álláshirdetésből leszűrje, milyen feltételei vannak a jelentkezésnek, az nehezen fog boldogulni a munkaerőpiacon.

Ezerhatszáznegyvenkilenc pontot értek el átlagosan szövegértésből azok a nyolcadikos diákok, akiknél otthon háromszáz–hatszáz könyv található. Akiknél kevesebb, mint ötven könyv van otthon, azoknak ezernégy-száznyolc pontjuk lett. Ez derült ki a 2012-es országos kompetenciamérés adataiból. Vagyis az oktatás csak az érem egyik oldala. A szövegértési képességek nagyban függenek a tágabb szociális közegtől, például a szülők iskolai végzettségétől, az otthoni könyvek számától, illetve attól, hogy gyermek akar-e, szeret-e olvasni.

(Suhajda Zoltán: *A felnőtteknek is gondot okoz a szövegértés...* című cikke nyomán, amely a *Metropol* 2014. 01. 09-ei számában jelent meg)

Feladatok

1. A szöveg alapján dönts el, melyik állítás igaz, melyik hamis!

	Igaz	Hamis
(1) Majdnem minden ötödik magyar diák olvasási nehézséggel küzd.		
(2) A magyar diákok 2,1 százaléka oldotta meg sikeresen a 2009-es felmérés feladatait.		
(3) A 20–30 éves felnőttek rosszabbul teljesítenek a szövegértésben, mint a 30–40 évesek.		
(4) A funkcionális analfabéta tud olvasni, de nem érti meg a használati utasítás szövegét.		
(5) A munkavállaláskor nemcsak a szóbeli, hanem az írásbeli utasításokat is meg kell érteni.		
(6) Egy álláshirdetés szövegét általában mindenki megérti.		
(7) Nem fontos, hogy a közmunkásokat olvasni tanítsák.		
(8) Azok, akiknek otthon 50-nél kevesebb könyvük volt, a kompetenciamérésen 1649 pontot értek el.		

2. Nézz utána a következő szavak pontos jelentésének: *publikál, szociológus, funkcionális, instrukció, presztízs, szociális, analfabéta!*

3. Ábrázold gondolattérképen a felmérések eredményeit és a lehetséges következményeket!

Jólét és együttérzés

Rengeteg népmesében esik szó jószívű szegényekről és lelketlen gazdagokról. Az ember hajlamos azt gondolni, ez csupán egy fel-felbukkanó mesei elem, amely a nép számára különösen kedves, hiszen általa az „alsóbb néposztályok” a maguk módján mégiscsak fölébe helyezhetik magukat a társadalmi szempontból amúgy elérhetetlen távolságban levő gazdagoknak. Ám nem is olyan biztos, hogy a szolidáris szegények és önző gazdagok

kettőssége pusztán a fantázia szüleménye. Elég, ha arra gondolunk, hogy létezik egy furcsa jelenség, amelyet a jótékonyági szervezetek gyakran tapasztalnak világszerte: adománygyűjtéskor sokkal inkább számíthatnak a szegényekre, mint a jómódúakra.

S ez már valóban nem mese, hiszen statisztikailag kimutatható, hogy például az USA-ban az alacsonyabb jövedelmű rétegek nagylelkűbben adományoznak, jövedelmüknek sokkal nagyobb hányadát fordítják jótékony célra, mint a tehetősek.

Lehetséges volna, hogy az anyagi helyzet tekintetében elkülönülő társadalmi rétegek tagjainak mások az érzelmi reakciói? Lehet, hogy a társadalmi-gazdasági státus befolyással van a személyiségvonások alakulására?

Jennifer E. Stellar, a Berkeley-ben működő Kaliforniai Egyetem kutatója és munkatársai több kísérletet is végeztek ennek a kérdésnek a megválaszolására. Egyik kísérletük hatvanöt egyetemista résztvevőjének – amint arról az *Emotion* című folyóiratban beszámolnak – először is felmérték a társadalmi-gazdasági helyzetét. Rákérdeztek például, mennyi a család jövedelme, mi a válaszadó szüleinek legmagasabb iskolai végzettsége, és így tovább. Ezután minden résztvevőnek levetítettek két rövid, egyenként két és fél perces filmet, miközben egy készülékkel folyamatosan mérték a pulzusszámot. Az egyik film érzelmileg semleges volt, a videón valaki azt magyarázta el, hogyan kell kőkerítést építeni. A másik videó viszont felkavaró volt, arról szólt, hogy rákos gyerekek és családtagjaik hogyan birkóznak meg a kemoterápia okozta megpróbáltatásokkal. A résztvevőknek mindkét film megtekintése után meg kellett határozniuk, hogy milyen mértékben éltek át különféle érzelmeket a látottak hatására.

Az eredmények igazolták a kutatók sejtését: az összes résztvevő nagyjából egyforma intenzitású szomorúságot és szorongást élt át a filmek nézése közben, ám az alacsonyabb társadalmi helyzetű diákok esetében az együttérzés szintje sokkal inkább megemelkedett a rákos gyerekeket bemutató videó hatására, mint jobb módú társaiké. Ráadásul az érzelmileg felkavaró videó nézése közben a rosszabb helyzetűek pulzusa sokkal inkább lelassult, mint a többieké. A szívverés lelassulása a részvét, a szánalom ismert kísérőjelensége: a test megnyugszik, és az ember figyelmének fókusza saját magáról kívülre helyeződik át.

Ennek a különös jelenségnek Stellar és munkatársai szerint az az oka, hogy a szűkösebb körülmények között élőknek más módszereket kell alkalmazniuk a mindennapi életben előforduló gondok megoldására, mint a tehetősebbeknek. Nem tudnak hirtelenjében megvásárolni valamit, nem tudnak elköltözni, nem tudnak kedvezőbb állást szerezni. Ilyen helyzetben a nyerő taktika a másokkal való összefogás, ehhez ugyanis nincs szükség anyagi forrásokra. A rosszabb körülmények között élők számára ezért természetesebb, hogy figyelnek egymásra, egymás érzéseire, és segítenek is annak, akiről úgy látják, szüksége van rá.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy aki jómódú, az önző, érzéketlen ember – csak éppen olyan világban él, ahol az anyagi források a szükséges mértékben rendelkezésre állnak, és ezért a szolidaritásnak nincs akkora szerepe a mindennapi életben.

Mannhardt András

(Mannhardt András: *Jólét és együttérzés*. Forrás: www.eletestudomany.hu)

Feladatok

1. A szöveg alapján dönts el, melyik állítás igaz, melyik hamis!

	Igaz	Hamis
(1) A jótékonyági szervezetek azt tapasztalják, hogy évről évre megegyezik a jómódú és a szerényebb körülmények közt élő adakozók aránya.		
(2) Az amerikai kutatásban részt vevő hallgatóknak csak a véleményét kérdezték a vizsgálat során.		
(3) A szívverés lelassulása az együttérzés jele.		
(4) A résztvevők anyagi helyzetének megismerését kérdések segítették.		
(5) A jómódú emberek pulzusa jobban lelassult a második film megtekintése alatt.		
(6) Az összefogás a rosszabb körülmények között élőknek természetesebb.		

2. Mennyire jótékonyak a környezetekben élők? Milyen szerepet tölt be a te életedben a szolidaritás? Írj egy rövid esszét, amelyben összefoglalod a tapasztalataidat!

A leárazás bővületében

A klasszikus közgazdasági szemlélet szerint a fogyasztó racionális lény, aki arra törekszik, hogy vásárlásai során a számára legnagyobb hasznot jelentő termékeket szerezzék meg. Ennek az ideális képnek azonban némileg ellentmond, hogy szinte mindenkinek van otthon néhány olyan holmija, amit megvásárolt, mert nagyon előnyös vételnek tűnt, de azután mégsem használta – mivel valójában az égvilágon semmi szüksége nem volt rá. Néha bizony rácsodálkozunk fölösleges tárgyainkra: hová tettük az eszünket, amikor megvettük őket? A kérdés nem költői, a lélektan komolyan foglalkozik ezzel az általánosan megfigyelhető jelenséggel.

Richard H. Thaler alkotta meg a nyolcvanas évek közepén a tranzakciós hasznosság fogalmát, és ezzel arra hívta fel a figyelmet, hogy a vásárlási döntés meghozatalakor az embert nem csak az befolyásolja, hogy milyen hasznot jelent majd számára az adott árucikk birtoklása. A termék már a vásárlási tranzakció pillanatában hasznosnak mutatkozhat, amennyiben vételára előnyös. Ha a két szempont – a tranzakciós és a birtoklási hasznosság – összesítése pozitív eredményt jelez, akkor a terméket érdemes megvásárolni. Legalábbis az észszerű vásárlói döntésnek ezen kellene alapulnia... Ám előfordul, hogy a tranzakciós haszon olyan nagynak tűnik, a vételi ajánlat olyan előnyös, hogy ez egyszerűen elhomályosítja a második szempontot: tényleges hasznot jelent-e majd a termék birtokbavétele. Ezt a jelenséget hasznossági vakságnak nevezik, és ez az, ami hihetetlenül meg tudja növelni az árleszállítások, akciók sikerességét.

Érdekes lélektani kérdés: vajon mi segítheti a hasznossági vakság kialakulását, hogyan lehetséges, hogy az emberek nem akarják vagy nem tudják végiggondolni vásárláskor az összes fontos szempontot? Erre a kérdésre Maggie Vencsing Liu kínai kutató több, Észak-Amerikában végzett kísérlettel kereste a választ; eredményeiről a *Journal of Consumer Behaviour* című folyóiratban számolt be. Egyik kísérlete során egyetemistákat kért meg, hogy képzeljenek el egy tipikus kereskedelmi akciót: ha megvesznek egy 69 dolláros órát, akkor kapnak mellé ajándékba egy zenelejátszót. A diákoknak arról kellett dönteniük, élnének-e a vásárlási lehetőséggel. Ám az egyetemisták egy részének Liu még egy pluszfeladatot is adott, a feladat egész ideje alatt fejben kellett tartaniuk egy hétjegyű számot. Az eredményekből kiderült, hogy azok, akiknek arra is figyelniük kellett, nehogy elfelejtsék a számot, jóval nagyobb arányban szerették volna megvásárolni az akciós terméket.

Liu pontosan erre számított. Abból indult ki ugyanis, hogy az ember gondolkodási kapacitása meglehetősen korlátozott. Egy hosszú szám fejben tartása gondolkodási kapacitásunk jelentős részét lefoglalja, akár csak a valódi vásárlás közben az, hogy emlékezzünk, mi mindent kell még vennünk, beszélgessünk a társaságunkban levőkkel, figyeljünk az időre, esetleg okostelefonunkkal foglalkozunk. Ilyen körülmények között vásárlási döntéseinket – legalábbis azokat, amelyek nem járnak túl nagy anyagi kockázattal – igyekszünk a lehető legkevesebb szellemi erőfeszítés árán meghozni. Ha egy árucikk tranzakciós hasznossága szembeűnően nagy, megelégszünk ezzel az információval, és nem állunk neki, hogy fáradtságos munkával elemezni kezdjük a termék várható birtoklási hasznosságát. Így lehet, hogy az összesített hasznosság negatív lesz, vagyis a vásárlás végül hibás döntésnek bizonyul – de legalább egy percig átélhetjük azt a gyönyört, ami abból az érzésből fakad, hogy no, most azután tényleg nagy vásárt csináltunk.

Mannhardt András

(Mannhardt András: *A leárazás bővületében*. Forrás: www.eletestudomany.hu)

Feladatok

1. Határozd meg a következő fogalmakat a szöveg alapján!
tranzakciós hasznosság, hasznossági vakság, gondolkodási kapacitás
2. Hol jelent meg Maggie Vencsing Liu kutatásainak eredménye?
3. Mi történt azokkal a kísérletben részt vevő egyetemistákkal, akiknek hétjegyű számot is meg kellett jegyezniük? Mi a magyarázata reakciójuknak?
4. Hogyan győzhetnénk meg környezetünket a tudatos vásárlás előnyeiről? Írj egy tízmondatos érvelést!

Az örömelven működő bulvársajtó nyelve

Kortünet, hogy a sajtó bulvárosodik, a média kommercializálódik. A nyelvhasználat ugyanúgy. A bulvárt sokan olvassák, többen olvassák, mint az ún. „minőségi”, szeriöz lapokat! A hasonló a hasonlóknak örvend elve alapján egyre jobban hasonlítanak egymásra a lapok, a rádió- és tévéműsorok. Mindenütt ugyanazok a szereplők, ugyanazok a manírok, ugyanaz a nyelvhasználat.

Biztos van valami titka a bulvárosodásnak. A titok: az ember evolúciós sajátossága: a lehető legkisebb energiabefektetésre és az ellentmondás-mentességre való törekvés. A homeosztatisztikus állapot, amelyet most nevezhetünk boldog, súlytalan lebegésnek is, az ember harmóniakereső vágyának az eredménye. Az ember vágyaiban leginkább az szerepel, hogy naphosszat heverjen egy illatos tavaszi réten, gondtalanul majszolgasson alpesi csokoládét, legyezgesse egy kis erotika, legföljebb egy csipet szexszel, fogyasszon „lájtos” gyümölcs- vagy szeszes italokat, „bealudjon”, bulvárregényt és bulvársajtót olvasson, habkönnyű kereskedelmi műsorokat nézzen, benne jó nőket és pasikat, trendi ruhákat, kocsikat; érezze a bódító illatokat, az öblítőszeres pihe-puha látványát, és lakása legyen egy lakóparkban, a kék Duna mellett, jachtkikötővel.

(Balázs Géza: Az örömelven működő bulvársajtó nyelve. In: *Tetten ért szavak*, 2009/1.)

Feladatok

1. Húzd alá az idegen szavakat a szövegben, és próbáld meghatározni a jelentésüket a szövegkörnyezet alapján! Hol nézel utána a pontos jelentésüknek, hogy ellenőrizd magad?
2. Mi a bulvárosodás titka a szöveg szerint?
3. Miért nézi kritikusan a jelenséget a szerző? Te hogyan látod mindezt?

A „megsebzett bolygó”

Az első faág, amelyet az ember védekezés céljából letört, az első kődarab, amelyet a markába fogva elhajított, mind egy-egy találmány volt. És mekkora időnek kellett eltelnie, míg ütéssel, töréssel formált is rajtuk valamit – míg feltalálta az első eszközt! Az emberiség a törzsféjlődés során ebben a földi környezetben vált azzá, ami; és nagy része van abban, hogy környezetünk olyanná vált, amilyennek ma ismerjük.

A népesség növekedésével, civilizációs, kulturális színvonalának emelkedésével arányosan nő az ellátás iránti igény, ugyanakkor fokozottan merülnek ki az erőforrások, és növekszik a hulladékok képződése. A földművelés kialakulása előtt a Föld lakosságának gyarapodása igen lassú volt. Kétmillió évig tartott, amíg az emberiség létszáma elérte az egymilliárdot, a második milliárd eléréséhez már csak száz év kellett, az újabb milliárdok eléréséhez még ennél is rövidebb idő szükséges.

Alapvető szükségleteink, a tiszta levegő, a jó ivóvíz, a megfelelő klíma, a minőségben és mennyiségben kielégítő élelem a fennmaradásunk feltétele. Képes lesz-e az ember az elkövetkező évtizedekben arra, hogy a kezében lévő óriási hatalommal bölcsen éljen? A tudományos felmérések szerint a légkör oxigén-utánpótlását nagymértékben biztosító őserdők negyven százalékát már kiirtották. A tengerek sekély vizű halászati régióik kétharmada alkalmatlanná vált halfogásra, a nagyfokú vízszennyezés miatt. Több tízezer növényt, több millió állatfajt a kipusztulás veszélye fenyeget.

Vajon találunk-e kiutat ebből a súlyos helyzetből? Szeretném hinni, hogy igen! De ehhez az egész Földön új nemzedéknek kell felnőnie, amely szakít a múlt természetromboló módszereivel, és kíméli, óvja még megmaradt természeti értékeinket, s képességeinek legjavát a megsebzett kék bolygó megmentésére fordítja.

(Balogh János: *A „megsebzett bolygó”, részlet*)

Feladatok

1. Húzd alá a szöveg kulcsmondatát! Figyeld meg, milyen módon veti fel a központi problémát!
2. Gyűjtsd ki a szöveg legfontosabb szavait egy gondolattérképen!
3. Mondd el a véleményed arról, találunk-e kiutat a fent vázolt súlyos helyzetből!

Szerb Antal: Gyömrei Sándor: *Az utazási kedv története*

Ennek a könyvnek már a témája is rendkívül rokonszenves. Egy érdekes részletkérdés a művelődéstörténet egészéből, alkalmas arra, hogy a szerző bekalandozza vele az ember életének és gondolkodásának történetét és minden vidékről hazahozzon valamit, ami gondolkozásra indít vagy megmosolyogtat. Félig szellemtörténet és félig úri kedvtelés: az angolok írnak ilyen könyveket pihenő óráikban, az angolok, akik értenek hozzá, hogy nagyképűség nélkül beszéljenek olyan dolgokról, melyekről a németek kézikönyveket írnak. Nagy nyereség, hogy ez a műfaj minálunk is meghonosodik.

Az első részben, mely mintegy lélektani alapvetése a következőknek, a szerző az embernek a természethez való viszonyáról ír, a történelem alapján. Bemutatja, mily lassan fejlődött ki az emberekben a tájakért való öncélú lelkesedés, mígnem a XIX. századtól kezdve monomániává lett. A legkiáltóbb példa Svájc értékelése: a XVIII. században a svájci még mintegy mentegetőzve mutogatott hazájának hegyeire: hát íme, ilyen szomorú tájon lakunk mi. Rousseau, akiről azt tanuljuk, hogy felfedezte a természetet, időnkint a természet unalmáról beszél, Goethét a hegyekben csak a kőzetek érdekelték, Schiller az olyan parkot találta kívánatosnak, mely „a jó mezőgazda minden követelményének megfelel”. Csak a romantikus mozgalom emelte fel a hegyeket esztétikai magasságokká. Vajon igaza volt?

A következő fejezetekben szociológiai szempontból vezet végig az utazások történetén. A XVII–XVIII. században az utazás az arisztokrácia előjogai és súlyos kötelességei közé tartozott. A grand tour¹, az angol főúri ifjú francia- és olaszországi útja mai viszonyok közt megdöbbentően sok pénzbe került, és olyan fáradtsággal járt, mint ma egy Himalája-expedíció. Ez az út nem hotelból hotelba dobott, hanem udvarról udvarra gördült, kanyargós vonala a diplomácia, a jó modor és a szerelem nagyszerű iskolája volt. A XIX. században az utazás is demokratizálódott, és napjainkban oly irányban kezd átalakulni, hogy az egészen széles néptömegek életformájához is hozzátartozhassék. Szerző rámutat arra, hogy a háború utáni kort a könnyebb és gyakoribb utazások mennyire elkülönböltetik a boldog békeidőktől, amikor a jó polgári család is legfeljebb Abbáziáig jutott el.

A könyv egyetlen hiánya talán az, hogy nem beszél elég részletesen témájának magyar vonatkozásairól: a protestáns diákokról és arról a speciálisan magyar lázról, mely annyi nagyon szegény magyart űzött a gyalogos grand tourra, Szenci Molnár Alberttől Kassák Lajosig.

(Szerb Antal: Gyömrei Sándor: *Az utazási kedv története*. In: Uő: *A két arcú hallgatás*. Összegyűjtött esszék, tanulmányok, kritikák, 3. kötet. Budapest, Magvető, 2002. 78–80.)

Feladatok

1. Olvasd el figyelmesen a szöveget, majd válaszolj a kérdésekre!
2. Mit tudhatunk meg a szövegből Rousseau-ról, Goethéről és Schillerről?
3. Milyen témákat tárgyal az a könyv, amelyről Szerb Antal könyvismertetését írta?
4. Hogyan értékeli Szerb Antal Gyömrei Sándor könyvét?
5. Mit hiányol belőle?

¹ grand tour: francia kifejezés, jelentése 'nagy utazás'

Latinovits Zoltán: Monológ a költészetről (részlet)

Aki verset mond, annak költővé kell növekednie. Azzá kell lennie, hogy eljátszhassa a költő szerepét, elmondhassa a verset. Eleinte segít a fiatalság, a frissesség, a rügyfakasztó ambíció, de miként már a virágból gyümölcs lesz, a mag terebélyes fává terpeszkedik, annál nehezebb a gyökérig menni, a költő csodáját megidézni, megélni, pedig egy verset jól elmondani, akár csak a szavakat nem szépen, de jól ejteni, tehát igazul, ízesen, hitelesen, hitttel, áttételesen, pontosan és határozottan, magamból kiszakadni, a hallgatóságba belezuhanni, a választottak megkönnyebbülése.

Kivételes öröm, mintha az ember a világ egy kis pontján rendet csinálna, azt hiszem, ezt nevezik gyönyörűségnek.

Illyés Gyula írja, valaha a szövegelőadásnak is voltak Paganinijei és Liszt Ferencei, aztán sokáig nem voltak, a naturalista színjátszás elűzte őket. Színészet és előadó-művészet úgy eltávolodott egymástól, hogy szinte szólás lett; a versmondó színész feledje el színész múltját, az előadóművészek eszébe ne jusson, hogy színjátszás is van a földön, azaz, hogy ő is játsszon, ez természetesen tévedés. Az előadóművész is színész, s neki is játszani kell, azzal a különbséggel, hogy neki nem a szöveg cselekményét kell életre keltenie. Gondolatom az, hogy az előadóművészek magát a költőt kell megjátszania, vagyis az alkotás néha biz hosszú folyamatát kell oly röviden összefoglalnia, mint maga a vers, ismétlem, a költőt kell életre keltenie, élénk varázsolnia úgy, ahogy ő a költőt a mű első élményében, az alkotás küzdelmében elképzei. Úgy kell elmondania, ahogy a költő szavalná a versét, ha szavalóművész is volna.

(Latinovits Zoltán: *Monológ a költészetről*, részlet, 1976)

Feladatok

1. A szöveg alapján dönts el, melyik állítás igaz, melyik hamis!

	Igaz	Hamis
(1) Csak a fiatalság érzése segíthet annak, aki verset mond.		
(2) Paganini és Liszt neve a szövegben a kiválóság kifejezője.		
(3) A szavalásban olyan élményt tapasztalhatunk meg, mintha minden a helyére kerülne a világ egy pontján.		
(4) Az előadóművészeknek csak a színjátszás szabályait kell követnie.		

2. Latinovits Zoltán szerint mi a feladata annak, aki verset mond? Fogalmazd meg négy-öt mondatban!

Csak tükröz, vagy terjeszt?

Halad a kor, s mi is haladunk vele – írtam valahol úgy két évtizede. És aggódva hozzátettem: De hova halad a kor, és hova visz bennünket? Költői-szónoki kérdésem pusztába kiáltott szóként veszett a semmibe, akkor is, azóta is, mindannyiszor. Példákat kutatóként sem mondom itt, bár magánemberként nekem is kicsusszan egy-egy a számon. Csakhogy nem akármikor és akárhol.

Gondolom: sejteni már, hogy azokra a válogatott (vagy nagyon is válogatás nélküli) grombaságokra, trágárságokra gondolok, amelyeket tizenéves fiúk és lányok szájából éppoly természetességgel hallunk a legnyilvánosabb helyeken is kiröppenni, ahogy ma már mozikban, kabarékban, egyes rádió- és tévéműsorokban is. Egy-két hasonló vagy hasonlórú partner, és az utcán, járműveken is akaratlan hallgatóivá válhatunk olyan magánbeszélgetéseknek, amelybe a többség még hallva is belepirul; s elég egy humorosnak szánt könnyű, vagy realistának szánt komoly műfajú művészeti produkcióra kapcsolni, s máris előnt minket a téma a maga legközönségesebb szókinccsel.

Egyre nehezebb eldönteni: a mindennapi élet eldurvulása hat-e a művészi tükrözésre, vagy ez arra. De akárhogy is: a kettő semmiképp sem független egymástól, sőt egymást támogatva-erősítve halad, mind lejjebb és lejjebb.

Mert ami művészi szándékú s ráadásul tömeges, az hatásában sosem marad a pusztá tükrözés szintjén. Formál, alakít egyszersmind. Legalább azzal, hogy szentesít, akárha szándéktalanul is. Hiába érzi így az író: „Ez így van!”; az olvasók, a hallgatók kisebbik, de hangadó része így érti: „Ez így van jól!” A nagyobbik, de hallgató hányad meg így: „Ez, sajnos, így van!” Tehát a vaskosság kit felháborít, kit elbátortalanít, de senkire sem hatástalan.

„Szólj, s ki vagy, elmondom” – idézzük Kazinczytól. Hozzátehetem: ha hozzám vagy előttem szólsz, akkor azt is: minek nézel engem, címzett vagy véletlen hallgatót.

(Deme László: Csak tükröz, vagy terjeszt? In: Balázs Géza – Bencédy József – Deme László – Fábián Pál – Grétsy László – Szathmári István: *Kedves Hallgatóim! Válogatás a Magyar Rádió Édes anyanyelvünk című műsorából*. Tinta Kiadó, Budapest, 2003, 308–309.)

Feladatok

1. Milyen helyzetekben és műfajokban találkozik a szerző a nyelvi durvasággal?
2. Gyűjts szalonképes szinonimákat a trágárság megnevezésére!
3. A mindennapi élet eldurvulása hat-e a művészi tükrözésre, vagy ez arra? Érvelj a saját álláspontod mellett!

Szerelmi képes levelezőlapok

Az egy évszázaddal ezelőtti képes levelezőlapok ékesen bizonyítják, hogy a „szerelem örök!” Az 1900–1925 közötti években sokan gyűjtötték is a lapokat, a polgári családokban illetett képeslapalbumot tartani, melybe belekerültek a városképi és tájlapok, zsánerképek, az ünnepi vagy alkalmi üdvözlések.

A képeslap a XIX. század utolsó harmadának találmánya, amely képi ábrázolásaival és a rövid üzenetek továbbításának praktikus eszközeként hamar népszerűvé vált. Az érzelmes szerelmi lapok előzményei a XVIII. századtól a társasági élet alkalmihoz kapcsolódó igényes kivitelezésű és az ünnephez illő képpel ellátott üdvözlőkártyák voltak. [...] Ugyancsak előzménynek tekinthetők a XIX. század közepén már Magyarországon is forgalmazott illusztrált levélpapírok, amelyeken a festmény vagy színes metszet a papír felső harmadát foglalta el. A szerelmesek gyakran írtak egymásnak ilyen papíron leveleket, a képes ábrázolás természetesen a témához illő volt: virággirland, a kerti lugas alatt egymásnak szerelmet valló ifjú pár, illetve tóparti táj hatyúkkal. A romantikus hangulatot aranyszínű nyomással is fokozták.

A bélyegnyelv alkalmazásával a szerelmesek a bélyegek felragasztási módjával fejezheték ki titokban az érzelmeiket. Az ilyen lapokon megjelenhet a rózsákkal keretezett szívbe montírozott imádott férfi arcképe a gondolatait kifejező versikével.

A képeslap aranykorában a szerelmi levelezés elképzelhetetlen volt a képeslevelezőlap-nyelv nélkül. A feladó már az illusztráció kiválasztásával és az ilyen üzenetek elküldésével is kifejezhetette érzelmeit. Az egyes képeslaptémák jelentését egy francia lap nyomán így ismertette a Magyar Képes Levelező-Lap újság 1902-ben: tájképes – szeretlek; állatos – végtelenül szeretlek; házak – csendes boldogság; erdő, liget, rét, kert – szentimentalizmus; gyermekek – óhajtom a boldogságot; virágcsokor – rád gondolok; színész – változékonyság; színész – kalandszerető; ló – büszkeség; kutya – hűség; templom – légy enyém.

Petercsák Tivadar

(Petercsák Tivadar: *Csók küldemény*. Forrás: www.eletestudomany.hu)

Feladatok

1. Milyen típusú képeslapokat gyűjtöttek a 20. század elején?
2. A szöveg milyen előzményeit említi a képeslapoknak?
3. Tervezz egy plakátot, amelyen bemutatód, milyen titkos jelentései lehettek a képeslapoknak!

Szerb Antal: A mozgóképszínház kulturális jelentősége

Írta és az 1927. április 29-én tartott szülői értekezleten előadta: Szerb Antal dr. tanár

A XX. század első éveiben szinte a szemünk előtt láttunk megszületni és felnővekedni egy új művészetet, mely azóta arányaiban beláthatatlan fontosságra nőtt a növekedésnek azzal a szédületes tempójával, mely századunkat jellemzi: a mozi. A mozi föld alatti gyökerei a XIX. század elejére nyúlnak vissza; ekkor jöttek rá az emberek, hogy ha a szemünk előtt gyors egymásutánban bizonyos képsorozatot vonultatunk fel, az bennünk a mozgás illúzióját kelti fel: ez a csodaszekrény, mely mint gyermekjáték, ma is él még. A fényképezés feltalálása, majd a film feltalálása volt a következő lépés, mígnem Edison tökéletesítése révén megszületett a mozi mai formájában. Ma a mozi egyike korunk legfontosabb összetevőinek; számolni kell vele a kultúrfilozófusnak, mikor a kor szellemi életét vizsgálja, számolnia kell vele a pszichológusnak, mert a mozi átalakította a fiatal generáció fantáziáját és képzetalkotási módját, számolnia kell vele a közgazdásznak a mozi óriási ipari fontossága miatt, hiszen Amerika negyedik, Németország harmadik legnagyobb iparáról van szó, és számolni kell vele annak, kinek tudománya mind az előbbieken épül fel: a pedagógusnak is.

A mozi pedagógiai szempontból kétféleképp jöhet tekintetbe: közvetlen és közvetett hatása révén.

1. A mozi közvetlen pedagógiai hatása alatt azt értjük, amikor a mozi kifejezetten oktató vagy nevelő célokat kíván szolgálni. Ezt annál is inkább megteheti, mert hiszen eredetileg nem is láttak a moziban mást, mint tudományos segédeszközt.

A mozi oktatásra való felhasználása kézenfekvő, elsősorban a földrajz oktatásánál. A mozivásznon a tanuló szeme elé idézheti a távoli városokat, melyekről tanult, azok iparát, népét, épületeit; a mozivásznon bejáratunk távoli földrészeket, amint az újabb időben elszaporodott Afrika-filmek mutatták. Mindazonáltal nem szabad e tekintetben a mozi fontosságát túlbecsülni: a mozi igazán hatásosan és elevenen csak azt tudja bemutatni, amit a mozi számára állítottak be.

A mozi segítségére siet a természettudósoknak is: költséges és nehéz kísérletek a mozivásznon mindenki számára megközelíthetőkké válnak. A paleontológiai filmek fantasztikus módon feltámasztják a föld őskorát, állataival és ősnövényeivel.

A humaniorák közül a történelem látja a mozi hasznát a sokszor igen nagy művelődéstörténeti alapossággal készült történelmi filmek révén. Igaz, hogy a filmrendező igen sokszor meghamisítja a történelem szellemét, hogy publikuma kedvében járjon. [...]

Azonban mindezeknek az oktató és nevelő filmeknek pedagógiai szempontból egy roppant hibájuk van: hogy nem vonzzák, nem érdeklik az ifjúságot. Aki nem olvas tudományos könyvet, nem fog szívesen megnézni egy tudományos mozifilmet sem. A tendenciózus filmeknek pedig az a bajuk, mint minden tendenciózus alkotásnak: az ember ösztönösen érzi, hogy itt művészetet kívüli célokat szolgál a művészet, tehát nem igazi művészet, és a publikum, mely öntudatlanul is a l'art pour l'art híve, elfordul tőle. Éppen ezért mi sokkal többre becsüljük a mozi közvetett pedagógiai hatását.

2. Közvetett pedagógiai hatását a mozi azáltal éri el, hogy művészet, és minden művészet nevelő hatású. Minden művészet felemeli a lelket a valóság fölötti, ideális világba, megtisztítja aljasabb ösztöneitől, ideálokat állít elébe és az érzelmein keresztül akarására hat.

Kérdés azonban, valóban művészet-e a mozi? Azok, akik gyermekkorukban még nem idegezték be a mozi sajátos művészeti akarását, nem érzik annak. Ennek oka az, hogy a moziművészetet nem önmagából, hanem a szomszédos művészetterületekről kiindulva vizsgálják. Márpedig a mozi nem irodalom, a mese a legkevésbé fontos a moziban, a szüzséíró nevét nem is szokták kiírni; a mozi nem festészet, bármily dekoratív hatásokra képes, hiányzik belőle a szín, és alapeleme a mozgás; a mozi színjátszás, mert nincs meg benne az élőbeszéd varázsa, viszont megvan a gesztusoké, mely a színházban csökevényes. [...]

A mozi a mai kor egyetlen kollektív művészete: népművészet. Technikai mivoltában rejlik, hogy nem lehet magányos műélvezők monopóliuma, mint a többi művészet; egy közösségben felolvadva kell élvezni. Ezért a mozi primitív, primitív érzelmeket is kelt az emberben, aki belép a moziba, leegyszerűsödik.

A mozi lelki gyökereiben minden művészettel közös: ez is vágyteljesedés, mégpedig a mai ember számára, a művészettel nem foglalkozó ember számára fokozottabb mértékben, mint bármely művészet. Nem kell hozzá semmi előtanulmány; a szegény ember beül a moziba, és élheti a gazdagok életét, aki távoli országokba vágyik, eljuthat oda, és akinek lelke a múlt után sóvárog, maga előtt látja a középkor napjait. A mozi az emberek boldogságának egyik hatalmas eszköze, talán a legjóságosabb minden művészet között.

És amennyiben művészet, annyiban nevelő hatású is. Legmagasabb ideáink, a Jóság, az Igazság és Szépség misztikus egységet alkotnak, a szép is a jó és az igaz felé mutatja az utat, Beauty is Truth, Truth is Beauty, a szépség igazság és az igazság szépség. A mozi mint esztétikai nevelőeszköz, ami sok sallangjától és ferdeségétől egykor megszabadulva, az ember egyik nagy ösztönzőjévé válhatik: a külön ember felé.

(Szerb Antal: A mozgóképszínház kulturális jelentősége. In: Uő: *A két arcú hallgatás*. Összegejtött esszék, tanulmányok, kritikák, 3. kötet. Budapest, Magvető, 2002. 58–61.)

Feladatok

1. Hol mondta el Szerb Antal a mozi jelentőségéről szóló gondolatait?
2. Milyen értelemben szerepel a mozi jelzőjeként a *primitív* szó?
3. Gyűjts érveket és ellenérveket a szövegből arra, hogy a mozi pedagógiai szempontból megfelelő a diákok számára!
4. Szerb Antal szerint mi a mozi és a művészet viszonya?
5. Hogyan változott meg Szerb Antal korához képest a mozi szerepe napjainkban? Írj egy rövid esszét róla!
6. Miben változott a filmvilág vizualitása Szerb Antal kora óta? Hasonlítsd össze 1920-as években és 2014-ben készült filmplakátot!

▲ Az 1921-ben bemutatott *Vörös-begy* című film plakátja. Rendező: Gaál Béla
(Forrás: www.kepkonyvtar.hu)

▲ A 2014-ben bemutatott *Utóélet* című film plakátja. Rendező: Zomborác Virág
(Forrás: www.index.hu)

Mi a közös a rénszarvasban és Claude Monet-ban?

Az ultraibolya fény nem túl egészséges dolog: a látható félynél kisebb, 10 és 400 nanométer közti hullámhosszú elektromágneses sugárzás nagyobb adagban károsítja a sejtjeinket, a DNS-ünket. Ezt jobb esetben csak egy kiadós leégésként érezzük a bőrünkön, rosszabb esetben meg rák formájában. De az UV fény okozza a sífutók és hegymászók által rettegett hóvakságot is. A síma hófelület az UV sugárzás 80%-át visszaveri (ezért lehet olyan durván leégni síelés közben), ebből bőven jut egyenesen a szemünkbe is, amitől pedig gyakorlatilag leég a szaru- és kötőhártyánk. Ez nagyon fáj, átmenetileg elveszítjük tőle a látásunkat, de két-három nap alatt regenerálódik, és addig is örülhetünk, hogy valami önfeláldozóan megvédte a retinánkat az UV-től.

Van egy állat, ami pontosan ilyen körülmények között él, és ahelyett, hogy kitalálta volna az az UV-szűrős napszemüveget, inkább alkalmazkodott a sugárzáshoz, sőt az előnyére fordította: a rénszarvas olyan, mint egy szuperhős, lát UV tartományban is. Az UV-látás képességével gyakorlatilag minden rovar és egy csomó madár is rendelkezik, de az emlősállatok között a rénszarvas az egyetlen ilyen.

A végtelen hómezőkön a hóvakság elkerülése mellett ennek további hasznát is látja az állat. Az UV sugárzást teljesen elnyeli, így a rénszarvas szemében a hóból kontrasztosan kitűnő feketének látszik a vizelet (ami más állatok közelségére utal), a zuzmók (egyenlő kaja) és az állati szőr, ami miatt a legjobban elrejtőzött ragadozót is kiszúrja az UV-ben látó szem. Hogy hogyan csinálja az állat, hogy az UV sugárzástól nem ég ki a szeme, azt még nem sikerült pontosan megfejtetni a tudósoknak, de annyit már kiderítettek, hogy a kétféle UV-ből a kevésbé káros, alacsonyabb frekvenciájú UV-A-t engedi be a szeme egészen a retináig, a durvább UV-B-t kiszűri.

Maga az UV fény érzékelése már nem olyan nagy trükk, valójában az ember szemében is képesek erre a receptorok, ha az UV eljut odáig – csak hát az esetek többségében nem jut el, és ez így is van jól a szemünk világa érdekében. Ha valakinek sebészi úton eltávolítják a szemlencsáját, vagy ritka rendellenességgel születik, képes látni az UV fényt, aminek a színét általában fehéres lilának írják le. A leghíresebb ilyen ember Claude Monet, a legendás francia impresszionista festő volt, akinek 82 éves korában egy betegség miatt eltávolították az egyik szemlencsáját.

Az élete utolsó éveiben készült művein meg is látszik, hogy a szó szoros értelmében másképp kezdte el látni a világot, és ezt megpróbálta a vásznon is megörökíteni.

(Hanula Zsolt: *Mi a közös a rénszarvasban és Claude Monet-ban?* Forrás: www.index.hu)

Feladatok

1. Kik rendelkezhetnek az UV-látás képességével?
2. Milyen előnye van annak, hogy a rénszarvasok látnak az UV tartományban?
3. Mi okozta, hogy Monet érzékelte az UV fényt?
4. Mivel bizonyítható, hogy Monet képes volt látni az UV fényt?
5. A szöveg alapján készítsd el egy rövid tévés hír forgatókönyvét (szöveg, a narráció alatt látható képek leírása stb.)!